

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Primož Krašovec
Mentorica: dr. Breda Luthar

O OBJEKTIVNOSTI

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2003

*Jani, za vse debate ob hektolitrih kave,
za vse ideje in navdih
in ker si mi pokazala pomen ustvarjalne discipline.*

KAZALO

1. TEORETSKI NAČRT DELA	5
1.1. Namen in predmet dela	5
1.2. Teoretski temelji dela	6
1.2.1. Paul Veyne	6
1.2.2. Pierre Bourdieu	7
1.2.3. Michel Foucault	9
1.2.4. Louis Althusser	11
1.3. Napoved metode in načina dela	12
2. REALIZEM	14
2.1. Konstrukcija realnosti skozi realizem	15
2.2. Zakrivanje vloge medijskega diskurza pri ustvarjanju realnosti, naturalizacija	16
2.3. Samolegitimizacija skozi sklicevanje na realnost	17
2.4. Kritika antipolitičnega neoliberalnega realizma	18
2.5. Realizem kot sistem izključevanja in diskvalifikacije	20
3. RESNICA	22
3.1. Resnica kot sredstvo in cilj diskurzivnih bojev	22
3.2. Produkcija in reprodukcija vednosti, produkcija vednosti iz fantazije	24
3.3. Ekspertna vednost kot temelj medijskega diskurza, totalitarnost medijskega diskurza	27
3.4. Uresničenje, samoumevnost resnice	29
3.5. Iskrenost	30
4. NEVTRALNOST	32
4.1. Nevtralni pogled in umeščene vednosti	32
4.2. Zakrivanje vloge medijskega diskurza v družbenih procesih	37
4.3. Nevtralizacija kritike	39
4.4. Nepristranskost kot ideološki učinek	41

5. ŠKANDAL	42
5.1. Cenzorski škandal	42
5.2. Klasični škandal	48
5.3. Obrambni škandal	50
6. NEKAJ NEODGOVORJENIH VPRAŠANJ, DVOMOV IN ZAMETEK TEORIJE USTVARJALNIH PROCESOV	54
SEZNAM LITERATURE	57

1. TEORETSKI NAČRT DELA

1.1. Namen in predmet dela

Namen dela pred nami je kritika objektivnosti kot načina formacije medijskega diskurza.¹ Objektivnost ne upošteva kompleksnosti družbenopolitične realnosti in jo reducira na empirično ugotovljivo in preverljivo zbirko dogodkov in dejstev. »Objektivno poročanje« je nezmožno kritike, odvisno od uradne vednosti (sproducirane s strani »strokovnih virov«: uradne politike, prava, ekonomije, medicine...), saj si v skladu s svojo naivno profesionalno ideologijo ne sme dovoliti dvomiti v uradno resnico, ki ima status empiričnega dejstva. Novinarski standardi in pravila pisanja so elementi diskurzivnega režima², ki se skozi novinarsko poročanje ohranja, razširja in izpopolnjuje, zanj pa je značilna totalitarnost (v smislu določanja ene in edine resnice), nezmožnost tematiziranja samega sebe in svoje vloge v konstrukciji svojih predmetov in nekritičnost do uradne resnice, proizvedene skozi dominantne diskurze.

Naš predmet je predvsem poročanje o družbi in politiki, se pravi klasični novinarski teksti, kot so novice in poročila, saj so za tovrstno poročanje pravila objektivnosti še toliko bolj strogo uveljavljana in zahtevana. Ti teksti pa so pomembni še iz nekega drugega razloga; so namreč prenosniki strokovne vednosti med njenimi producenti in bralstvom, in imajo zato poseben in pomemben položaj pri konstrukciji družbene realnosti. Novinarsko poročanje namreč proizvaja le malo vednosti, njegov družbeni pomen je predvsem v privilegiranju določenih vednosti pred drugimi, določanju tem in problemov, o katerih se razpravlja (in izključevanju ostalih tem in problemov) ter artikuliranju načinov, kako se o njih razpravlja. Mediji se močno opirajo na diskurze, ki dominirajo naše razumevanje sveta: na politični, znanstveni, pravni, ekonomski diskurz, ki jim je skupno priseganje na strokovnost in - prav tako kot pri medijskem diskurzu - objektivnost svojih spoznanj. Medijski diskurz si od njih sposoja, jih povzema, jim skuša biti podoben in jim daje v privilegiran položaj v javnem prostoru. Lahko bi rekli, da je medijski diskurz v določenih primerih nekakšen metadiskurz za uradno, ekspertno vednost. Medijski diskurz spada med dominantne diskurze, saj odločilno vpliva na splošno sprejeto družbeno

¹ V skladu s Foucaultovo teorijo tu "diskurz preučujemo kot njega samega po pravilih njegove formacije." (Foucault, 2001: 85)

² Več o konceptu diskurzivnega režima bomo povedali kasneje, ob obravnavi Foucaulta.

realnost, določa samoumevnosti, ter o čem in kako se misli in govori v zvezi s predmeti, ki jih sam določa in konstruira. Kasneje bomo skušali pokazati, kako objektivnost v dominantnih diskurzih prikriva igro moči, ki proizvaja vednost in jo umešča v oblastna razmerja. Preden se lotimo opisa metode in vsebine pričujočega dela, pa še na kratko o teorijah, na katere se bomo opirali.

1.2. Teoretski temelji dela

1.2.1. Paul Veyne

Če hočemo razumeti razmerje med resnico, družbeno močjo in resničnostjo, ne moremo mimo Paula Veyna. V *So Grki verjeli v svoje mite?* (Veyne, 1998) potegne številne zanimive vzporednice med pisanjem zgodovinarja in novinarja - zgodovina je po svoji samopodobi in odnosu do dejstev, resnice in resničnosti zelo blizu novinarstvu, skupna jima je tudi objektivnost kot način formacije diskurza. Dejstva ki ustvarjajo preteklost (zgodovina) in sedanost (novinarstvo), naj bi govorila sama zase. Veyne (1998: 27, 61) dejstva problematizira in pravi, da se jih ne da ločiti od interpretacije, da ne obstajajo ločena od konteksta in da je trenutek, ko jih opazimo, vselej že trenutek interpretacije (Veyne, 1998: 151, 162). Medijski diskurz dejstva obravnava drugače, jih ima za nesporna in o njih ne razpravlja. Dejstva kot temelj medijskega diskurza in sredstvo njegovo legitimacije pa morajo biti tematizirana (več o tem v poglavju o realizmu). Drugo pomembno področje, s katerim se Veyne ukvarja, pa je razmerje med resnico in družbeno močjo. Veyne (1998: 47, 84) namreč posest resnice opredeli kot družbeno porazdelitev vednosti in s tem moči. V skladu s Foucaultovo (1991) teorijo mikrofizike oblasti bi lahko dodali; posest resnice ni v rokah neke določene skupine konkretnih posameznikov, ampak je rezultat delovanja resničnostnih diskurzov (diskurzov, ki proizvajajo resnico) in ne privilegira določene skupine ljudi glede na ostale (saj so posamezniki in skupine ljudi, katerih izjave so elementi diskurzov, prosto zamenljivi), ampak privilegira določene diskurze, določene resnice v škodo ostalih. Resničnostni diskurzi (oziroma, kot jih Veyne imenuje, resničnostni programi), tisti, ki se v svojem delovanju sklicujejo na in uporabljajo ter proizvajajo resnico, od bralstva zahtevajo podreditev. Delovanje resničnostnih diskurzov je usmerjeno prav v oblikovanje samoumevnosti in resnic, o katerih se ne sprašuje, v generiranje diskurzivnih prostorov, v katerih se govori in misli le znotraj meja, ki jih te samoumevnosti, ta

resnica, postavljajo. In ta odsotnost polemike, nekritičnost, ki je značilna za medijski diskurz, je učinek delovanja resničnostnega diskurza, diskurza moči, ki svojo moč črpa ravno iz monopola nad resnico in posledično resničnostjo. Veyne pa se v zvezi z razmerjem med močjo, vednostjo in resnico dotakne še ene pomembne ravni simbolne dominacije – verjetja. »Nekateri verovnjaški načini so oblika simbolne poslušnosti; verjeti je ubogati.« (Veyne, 1998: 55) Tudi tu potegne vzporednico s sodobnim novinarstvom, ko novinarsko ljubosumno skrivanje virov (ki se ga ponavadi upravičuje s povsem drugačnimi argumenti) označi kot diskurzivni postopek, s katerim se zagotovi verjetje na besedo (Veyne, 1998: 16). Ker bralstvu viri niso dostopni, mora pač verjeti. Razkritje virov in načina novinarskega dela bi lahko razkrilo tudi diskurzivno, skonstruirano naravo medijske realnosti in »resnice«.

1.2.2. Pierre Bourdieu

Naslednji avtor, ki je s svojo teorijo medijev, jezika, simbolne moči in družbenega reda močno vplival na naše delo, je Pierre Bourdieu. Še posebej pomembna sta dva njegova koncepta: koncept simbolnega nasilja in Bourdiejev način razumevanja diskurza. Bourdieu (2001) vidi simbolno nasilje medijev v določujočih tekstualnih pogojih, ki delujejo na relaciji mediji – bralstvo. Tekstualni pogoji so zadostna omejitev, da je znotraj njih dopuščena svoboda govora in so obenem ponotranjeni ter naturalizirani, tako da zahteva po njihovem upoštevanju ni občutena kot kratitev svobode govora. Nasilje skozi tekstualne pogoje deluje na dveh ravneh: skozi tehnike teksta (specifične zahteve glede na naravo medijev) in pravila pisanja. Značilnosti tega nasilja sta zaprtost (ves čas gledamo in beremo enake novice, ki govorijo o podobnih dogodkih) in nedemokratičnost. Pogoji, utemeljeni v strokovnosti, ki urejajo medijski diskurz, ga obenem banalizirajo in omejujejo. Pri tem je najbolj pomembna izbira in vsiljevanje tem, iz katerih se dela »pereče probleme« in »žgoče teme« in redukcija razprave na pro et contra stališča, ki se organizirajo glede na temo, ki je dana in se do nje bralstvo lahko opredeljuje, ne da pa se spraševati o smiselnosti ali relevantnosti teme same. Selekcija tem pa je narejena po kriterijih objektivnosti in strokovnosti.

Naslednja pomembna tema Bourdiejeve teorije je vprašanje političnega. Politično Bourdieu definira kot boj, spopad različnih (če se vrnemo k Veynu) resničnostnih programov, ki se spopadajo v političnem polju za monopol nad resnico, ki pomeni družbeno moč (Bourdieu, 1994b). Medijski diskurz tu deluje totalitarno in nedemokratično, saj ne daje možnosti

različnim resnicam, temveč privilegira resnico, ki nastaja po enakih diskurzivnih postopkih kot sam, se pravi resnico dominantnih diskurzov, ki se legitimizirajo skozi objektivnost in empiričnost ter se predstavljajo kot splošni, za vse veljajoči in zavezujoči (na primer pravni, ekonomski, znanstveni diskurz). Medijski diskurz in drugi dominantni diskurzi delujejo na enakih osnovah, zato je v medijskem diskurzu velika večina prostora (in časa) namenjena »citatom« iz drugih avtoritarnih diskurzov, ki so z medijskim kompatibilni. S tem, ko mediji ustvarjajo, poustvarjajo, širijo in legitimizirajo eno samo resnico, ostalim resnicam močno otežkočajo pogoje za nastanek in obstanek, saj, kot opozarja Bourdieu (1994a: 424-426), je proti splošno uveljavljeni resnici težko govoriti, ker moraš eksplicirati svoje predpostavke, kar te v očeh objektivnih medijev naredi za pristranskega in partikularnega in nevrednega omembe, medtem ko stroka in politika delata za »skupno dobro« (primer za takšno obliko simbolnega nasilja so težave, ki jih imajo z mediji pristaši t.i. affirmative action, ko v medijih obveljajo za pristaše posebnih pravic za posebne skupine, ki se upirajo redu, ki je »fair« za vse³). Avtoritarni strokovni diskurzi s svojega privilegiranega položaja v medijih, s svojim opiranjem na nevtralnost, nezainteresiranost in skrb za skupno dobro, z lahkoto diskvalificirajo tiste oblike vednosti, ki se njihovi zoperstavljajo. Bourdieu (1994b) ob tem še doda, da so diskurzivni postopki, ki simbolno nasilje prikrivajo in ga kažejo kot nevtralno skrb za javno dobro, nujni, saj simbolno nasilje lahko deluje in je učinkovito le, če ni prepoznano kot takšno, se pravi če postane splošno sprejet in priznan način družbene komunikacije. To prepoznanje in sprejetje pa je mogoče le ob neprepoznavanju temeljev družbenega reda, ki so arbitrarni in vse prej kot namenjeni »splošnemu dobremu«. Zakrivanje arbitrarnosti družbenega reda je osnovna funkcija simbolnega nasilja medijev na čelu z objektivnostjo, ki ta red vidi kot naraven in nespremenljiv in ga kot takega tudi predstavlja in s tem obenem konstruira, ohranja in utrjuje. Zahteva pa tudi pravo branje (poslušno branje, če se vrnemo k Veynu), ki prepozna in ponovi prvotno zanikanje in ne prepozna simbolnega nasilja kot takšnega.

Za naše delo je pomembno tudi Bourdiejevo razumevanje diskurza in koncept dominantnega diskurza. Bourdieu diskurz sicer vedno preučuje znotraj družbenega polja, katerega del je, in skupaj s kompleksnimi družbenimi razmerji, vendar ga zaradi narave našega dela in poudarka na diskurzu samem in tekstih, ki jih vsebuje, tukaj ne bomo posnemali. Bomo pa deloma prevzeli njegov koncept dominantnega diskurza, ki pomeni diskurz, ki v pomembni meri določa obliko in vsebino družbene realnosti in predpisuje teme in način, kako se o njih

³ Bolj podrobno o tem piše Fish (1998).

razpravlja. Obstoj dominantnih diskurzov pa seveda pomeni tudi obstoj dominiranih diskurzov, in po Bourdieju (1994b) se dominantni diskurzi v obliki, ki je tudi predmet tukajšnjega preučevanja, vzpostavijo ravno kot reakcija na dominirane diskurze, ki izzivajo uradno resnico. V reakciji na te izzive dominantni diskurzi zavzamejo (oziroma še bolj poudarijo, kajti takšna pozicija je njihov bistveni sestavni del in način delovanja) pozicijo nevtralnosti in objektivnosti, s katero zavrnejo heretične in subverzivne diskurze, ki bi, če bi se uveljavili kot resnica, uničili družbeni red, ki ga dominantni diskurz predstavlja in ustvarja, in s svojo resnico nadomestili resnico prejšnjih dominantnih diskurzov. Če postavimo zadevo v politično-zgodovinski kontekst, lahko razumemo naraščajočo totalitarnost in avtoritarnost slovenskih uradnih medijev kot reakcijo na diskurze novih družbenih gibanj, ki ogrožaja miren potek neoliberalne rekonkviste, popularno imenovane tranzicija. A o tem več kasneje. Najprej si še oglejmo teorije Foucaulta in Althusserja.

1.2.3. Michel Foucault

Za nas so najpomembnejši Foucaultovi koncepti diskurza, diskurzivnega režima, oblasti in vednosti ter Foucaultovo razumevanje razmerja med naštetim. Diskurz Foucault (2001: 117) vidi kot celoto izjav, ki izhajajo iz istega sistema formacije (v našem primeru torej medijski diskurz, ki je celota tekstov in izjav, formiranih po sistemu objektivnosti). Kot smo že omenili, pri opazovanju diskurza psihološki dejavniki (intenca ali interes kreatorjev izjav) niso pomembni. Pomemben je način formiranja diskurza, pravila, ki ga urejajo in meje, ki ga določajo. V teh značilnostih diskurza gre iskati njegov družbeni pomen in učinke. Prav tako diskurza ne vzpostavlja njegov objekt, ampak način, na katerega se diskurz loteva svojih objektov. Če bi opazovali medijski diskurz s stališča njegovih predmetov (družbene realnosti) bi se težko izognil preverjanju, če medijski diskurz odseva to realnost. Zato bomo raje poskušali ugotoviti, kako diskurz realnost konstruira in ne ali o neki dani, samoumevni realnosti korektno poroča. Objekt novinarstva niso dejstva sama zase, ampak dejstva proizvedena skozi diskurzivne postopke. Diskurzivni postopki pa so vedno oblastni postopki in tu je Foucault, ko pokaže zvezo med vednostjo in oblastjo, pomemben. Oblast po Foucaultu (1991: 33) nima notranjega bistva, centra ali lastnika, ki bi jo posedoval, ampak obstaja le v delovanju, v mreži razmerij, ki prečijo celotno družbo in ni izraz neke intence ali interesa določenih posameznikov ali družbenih skupin. Deluje ravno skozi diskurzivne postopke, ki uravnavajo materialne prakse, jih spodbujajo, omejujejo in nadzorujejo. Foucault (1991: 65-66)

prelomi z videnjem oblasti, ki oblast dojema kot izključno represijo, po Foucaultu oblast tudi spodbuja in deluje kot kreativna sila (ta učinek oblasti je v primeru pisanja novinarskih tekstov ideološko dojet kot »notranja kreativnost«, kot neka osebna lastnost). Tisto, kar je predmet represije, cenzure in podobnega, oblast najprej proizvede, se pravi, da sta tudi svoboda govora in tiska le konstrukt igre oblasti, znotraj katerega se potem ta igra odvija.

Ko govorimo o razmerju med oblastjo in vednostjo seveda ne moremo mimo pojma resnice. Resnica ima več pomembnih vlog v delovanju oblasti. Oblast s pomočjo resnice vzpostavlja razmerje med diskurzivnim (resnica) in nediskurzivnim (resničnost). Resnica poenoti, avtorizira in legitimizira diskurz proti ostalim diskurzom, mu podeli moč konstrukcije realnosti. Diskurz, ki ima monopol nad resnico, ima tudi monopol nad resničnostjo, zato je resnica najvišji zastavek, najvrednejši žeton v igri oblasti. Opozicija med resničnim in neresničnim je sistem izključevanja, ki diskurz, ki ima v posesti resnico, postavi v dominanten položaj nasproti diskurzu, ki ni resničen (resničnostni). Poskusimo zdaj na kratko omeniti nekatere postopke in diskurzivne tehnike, s katerimi se monopol nad resnico vzpostavlja, ohranja in brani pred konkurenčnimi resnicami, ki jih bomo podrobneje raziskali kasneje. Foucault (2001: 23-77) tu omenja poenostavljanje, redukcijo in empirizem. To so vsakemu, ki se ukvarja z mediji seveda zelo znane prakse, ki se jih ponavadi upravičuje s strokovnimi zahtevami in omejitvami. Vendar gre prav pri poenostavljanju kompleksnosti družbene realnosti in njenem reduciranju na zaporedje preprostih dogodkov za elemente dominacije, ki določajo družbeno realnost skozi sicer zamolčano, a nujno urejenost. Ta urejenost je arbitrarna, a jo medijski diskurz postavlja za naravno, samoumevno in edino mogočo. Družbena realnost namreč niso dogodki, ampak je družbena realnost konstrukt diskurzivnega režima resnice, ki divje, diskontinuirane in neurejene dogodke ureja, klasificira in jim daje smisel in pomen skozi diskurzivne prakse, ki jih uravnava igra oblasti. Dogodke te diskurzivne prakse kodirajo v sistem resnice skozi mehanizme moči. Družbena realnost se tako v medijskem diskurzu konstruira skozi osmišljanje in urejanje dogodkov, ki znotraj diskurzivnih praks postanejo resnični in potrjujejo resnico medijskega diskurza. Preko takšnega produciranja resnice (in z njo resničnosti) se izvaja oblast in prav diskurzi resnice so poglavitni nosilci učinkov oblasti. Produkcije resnice pa ne smemo zamenjevati s produkcijo ideologije za vtepanje v glavo nekemu ljudstvu. Produkcija resnice ni v rokah nekega razreda ali elite, ampak je vsak posameznik in vsaka družbena skupina z resnico in prek resnice vlada in je obenem vladana. Nihče ni nad ali izven diskurzivnih režimov, nihče ne more z resnico »manipulirati« ali jo

izkoriščati za lasten interes. Trenutna »vladajoča« elita vedno le jaha na prej obstoječih diskurzivno-oblastnih razmerij in jih ne določa, niti nanje nima zavestnega vpliva. Zato lahko izraz produkcija ideologije mirno nadomestimo z izrazom »produkcija uspešnih inštrumentov za formiranje in akumulacijo vednosti« (Foucault, 1991: 35), ki določajo vse posameznike v družbi, ne glede na to, kako svoj družbeni položaj vidijo sami ali drugi (po Foucaultovi (1991) mikrofiziki oblasti vsi vladamo vsem in je treba oblast iskati v najmanjših detajlih družbenega življenja, ne v zavestnem delovanju samozvanih oblastnikov). »Oblastniki« oblasti nimajo v posesti, niti z njo ne upravljajo, diskurzivni režim dominira njihove prakse prav tako kot prakse vseh ostalih. Oblastno razmerje proizvede vednost (ki lahko dobi status resnice), ta vednost pa povratno utemeljuje pravico do te oblasti. To se dogaja na mikro ravni v vseh družbenih plasteh. Ekspertna vednost, posredovana na avtoritaren način skozi medije, sicer dominira bralstvo, saj jim določa družbeno realnost, na podlagi katere in o kateri je šele mogoče misliti in govoriti, a producenti ekspertne vednosti niso suvereni dominacije in ne obvladujejo diskurzivnega režima, ampak so tudi sami določeni z njegovimi pravili, praksami in mejami. Toliko na kratko o Foucaultu, zdaj pa si pogledajmo še Althusserja.

1.2.4. Louis Althusser

Za naše delo je pomemben Althusserjev način razumevanja ideologije. Definicija ideologije, ki jo bomo uporabljali v našem tekstu je sledeča: ideologija je sistem samoumevnosti, znotraj katerih se proizvaja in distribuira vednost. Ideološki učinki pa so načini, na katere si novinarji in bralstvo osmišljajo delovanje diskurzivnih postopkov, značilnih za medijski diskurz.

Althusser (2000: 92-95) ideologijo umesti v ideološke prakse in rituale in poudari, da ima ideologija materialno eksistenco. S tem zavrne pojmovanje ideologije kot idej, ki živijo idealno eksistenco v glavah ljudi, kot sredstva, s katerim vladarji obvladujejo množice in kot avtomatične nadgradnje odtujenosti v materialnih eksistenčnih pogojih ljudi. Po Althusserju (2000: 87-91) je ideologija imaginarno razmerje med individuimi in njihovimi materialnimi eksistenčnimi pogoji. Posamezniki si ne izbirajo idej kot avtonomi subjekti, ampak so njihove ideje, predstave, način mišljenja (se pravi, elementi ideologije) vključeni v ideološke prakse, ki jih urejajo ideološki rituali. Iz teh ritualov (ki vedno vključujejo oblastno razmerje) se rojeva vednost, ki je glavni instrument družbene distribucije moči. Posamezniki sicer lahko vplivajo na vsebino vednosti, ne pa na način njenega formiranja (novinarji lahko pišejo o

avtomobilskih, letalskih ali avtobusnih nesrečah, a vedno na isti način, ki je strukturiran mimo njihovega zavestnega vpliva na lastno pisanje), se pravi, da je naivno, ko govorimo o medijskem diskurzu, govoriti o zavajanju ali manipulaciji. Sama vsebina medijskih tekstov ne more povedati veliko o mehanizmih in tehnikah medijskega diskurza. Da bi ta diskurz lahko teoretizirali si moramo ogledati način njegove formacije, ne njegove končne izdelke. To, da tako novinarji kot javnost in kritiki medijev govorijo o medijskem zavajanju (novinarji priznavajo možnost zavajanja in uporabljajo stroge profesionalne standarde, da bi se tej možnosti izognili, javnost in kritiki pa jim očitajo ravno zavajanje) je ideološki učinek, ki prikriva, da so vsi medijski teksti strukturirani na enak način, in da je ravno ta način strukturiranja medijskih tekstov (objektivnost) tisto, kar je potrebno problematizirati.

V Althusserjevi (2000: 120-121) teoriji je poudarek na samoumevnosti kot poglavitnem ideološkem učinku. Samoumevnost nastopi tam, kjer se o nečem ne sprašuje in kjer se nečesa ne problematizira.. Samoumevnost ščiti arbitrarne temelje družbenega reda, ki morajo veljati za naravne, edine mogoče in nespremenljive. Sprejemanje samoumevnosti pomeni prepoznavanje zahtev družbenega reda in hkratno nespoznavanje arbitarnosti njegovih temeljev. Je tudi pomemben element medijskega diskurza, saj ta temelji prav na samoumevnosti in samoumevnih resnicah, in pozna, kot bomo videli kasneje, mnogo diskurzivnih postopkov, s katerimi te samoumevne resnice konstruira in ohranja. Še ena vloga samoumevnosti pa je, da dogajanje v ideologiji kaže kot dogajanje izven nje. (Althusser, 2000: 100) Simptom te ideološke operacije so recimo izjave politikov, da niso obremenjeni z ideologijo in da so, podobno kot mediji, realni, v stiku z realnostjo. Za ideološke veljajo le slabi diskurzi, na primer marksizem ali mirovništvo, medtem ko so dominantni diskurzi (diskurz uradne politike, neoliberalne ekonomije, objektivnega novinarstva...) v stiku z realnostjo in resnico in niso popačeni ali zavedeni z ideološkim gledanjem na stvari in dogodke. A več o tem v poglavju o realizmu.

1.3. Napoved metode in načina dela

Pričujoče delo temelji na teoriji, ki se drži prej omenjenih konceptov, podkrepjeni s posameznimi primeri. Ne gre za študije primerov na način t.i. »case studies«⁴, kjer se primeri

⁴ Na način "case studies" se medijskega poročanja lotevajo recimo Philo et al. (1995) in Elridge et al. (1995).

obravnavajo glede na vsebino poročanja, ampak so ti izbrani glede na diskurzivne postopke, ki jih lahko v njih opazimo. Ti diskurzivni postopki »prečijo« vse medijske tekste, ki so formirani po pravilih objektivnosti, zato so primeri izbrani fragmentarno, oziroma so le krajši citati, posamezni stavki iz veliko različnih tekstov, v katerih se je dalo najti simptome določenih diskurzivnih delovanj. Edina omejitev pri izbiri primerov (narekuje jo omejen obseg tega dela) je izbira klasičnih novinarskih tekstov, se pravi novic in poročil, kajti pri njih so pravila objektivnosti še posebej poudarjena in je učinke teh pravil zato v takšnih tekstih lažje iskati. Ni nam pomembna vsebina teksta, temveč način, kako se tekst formira, kakšni diskurzivni postopki so na delu ob formaciji teksta in kakšne diskurzivne in ideološke učinke imajo ti diskurzivni postopki. Primeri so izbrani iz časopisa Delo, POP TV in revije Demokracija. Naš namen je pokazati diskurzivne postopke, ki v imenu objektivnosti sprožajo učinke, ki medijski diskurz delajo avtoritaren, totalitaren in nezmožen kritike. Analize vsebine vedno ocenjujejo korektnost nekega poročanja in vselej padejo v past primerjanja vsebine poročanja z neko pravo, »resnično« realnostjo. Tukaj bomo poskušali problematizirati ravno realnost in dogodke, ki so predmet medijskega poročanja, in pokazati, da jih medijski diskurz sam konstruira in vzpostavlja kot svoj objekt.

Delo je razdeljeno na štiri poglavja. V poglavju Realizem se bomo ukvarjali z razmerjem med realnostjo in mediji in izključevalnimi učinki, ki jih ima medijska monopolizacija realnosti. V poglavju Resnica si bomo ogledali kako medijski diskurz deluje kot »diskurz resnice«, kako določeni vednosti podeljuje status resnice in kakšni so učinki tega delovanja. V poglavju Nevtralnost bomo obravnavali medijski diskurz kot metadiskurz, ki deluje kot *medij* za uradno, ekspertno vednost in kako nevtralnno pisanje pomeni nevtralizacijo političnega in kritike. V poglavju Škandal pa bomo videli kako medijski diskurz reagira na heretične diskurze in kako brani svoje meje in temeljne predpostavke. Omenjene načine produkcije vednosti, po katerih so poglavja tudi poimenovana, bomo obravnavali glede na diskurzivne postopke, s katerimi so urejeni, diskurzivne učinke, ki jih imajo na medijske tekste ter ideološke učinke na bralstvo in novinarje same.

2. REALIZEM

Realizem v medijih deluje skozi (v ideologiji objektivnosti) samoumevno in navidez neproblematično ločenost medijskega teksta in domnevno izvenmedijske realnosti. Samoumevna predpostavka realizma je, da mediji na realnost nimajo vpliva in da se da s posebnimi postopki, ki so razodeti strokovnjakom za realnost, to realnost prenesti v tekst nedotaknjeno, takšno, kot je. Vednost, ki se producira skozi realizem, je vednost o realnosti, vednost o dejstvih, se pravi, vednost, ki je neizpodbitna in šele temelj za kakršnokoli diskusijo. Z diskurzivnim mapiranjem realnosti realizem to realnost šele določi, ji da obliko in jo pripravi na druge diskurzivne postopke. Poglavitna značilnost realizma je, da realnost (neizpodbitna dejstva in dogodke) obenem določa in vzpostavlja kot predmet medijskega diskurza, si z nanašanjem na to realnost zagotavlja avtoriteto in da svojo udeleženo pri določanju realnosti prikriva. Kaj se kvalificira kot dejstvo in je zato lahko predmet realistične naracije ureja poseben režim selekcije, ki kot dejstva označi: dogodke iz materialne realnosti, nekatere diskurzivne elemente, kot so izjave ekspertov in pa družbene procese, ki jih prav tako določa (opazi in s tem ustvari) ekspertna vednost. Po kakšnem ključu se določajo in formirajo dejstva tukaj ne bomo raziskovali, bolj nas bo zanimalo, kakšne učinke ima realizem na tekst in bralstvo in kakšni diskurzivni postopki uravnavajo diskurzivno ekonomijo dejstev potem, ko so že enkrat določena kot taka.

Realizem se kaže kot končna, najvišja stopnja evolucije upovedovanja, kot luč, ki zasveti po mračnem obdobju mitov, religije, predsodkov in ideologije. "Realistični prelom je obenem sankcija določenih razmer na področju ideologije videnja ... Toda ta sankcija je obenem transformacija." (Rotar, 1981: 94). Transformacija ideologij videnja, ki najprej nastopi v literaturi in umetnosti in ki jo kasneje povzamejo tudi množični mediji, ta realistični prelom, je v medijski samopodobi dojet kot "naravni" način gledanja, tisti, ki zagotavlja pravo resnico o realnosti. "Zastavlja se nam tudi vprašanje o realistični retoriki. Če lahko govorimo o takšni retoriki, to pomeni, da je realizem – prav tako kot kakšen drug stil – nekaj umetnega, nekaj narejenega, nekaj kar predpostavlja oziroma implicira določena pravila izjavljanja, to se pravi, pomeni, da je realizem pravzaprav kod. Pomeni pa tudi, da je ta kod nezaveden, avtomatičen do takšne stopnje, da je naturaliziran, da se kaže – zlasti za spoznavna stališča, ki sodijo v

njegov okvir – kot nazadnje, po tolikih stoletjih blodenj dosežena stopnja naravne povezave med upodobljenim in upodobitvijo.” (Rotar, 1981: 96)

2.1. Konstrukcija realnosti skozi realizem

Kot smo že omenili, je pglavlitna funkcija realizma določanje realnosti, ki si jo skozi določene tehnike skonstruira in jo uporablja za svoj predmet. Realnost se določa s tehnikami empirizma, pozitivizma in objektivnega opazovanja, se pravi s tehnikami, ki so značilnost dominantnih diskurzov. Seveda tu govorimo o t.i. družbeni realnosti, kajti obstoja same materialne realnosti tu ne bomo problematizirali⁵. Realizem medijskemu diskurzu omogoča, da deluje kot metadiskurz za vednost, proizvedeno skozi dominantne diskurze znanosti, ekonomije, uradne politike in drugih. To vednost vzame za svojo, ji da status materialnih dejstev in jo distribuira med bralstvo. Na televiziji smo lahko slišali izjavo ministra za evropske zadeve Janeza Potočnika: »Vstop v EU je dejanska realnost.« (POP TV, 24 ur, 4. 5. 2003) Ta izjava kaže moč dominantnih diskurzov⁶, ko podeli diskurzivno skonstruiranemu fenomenu status materialne realnosti. Le kaj je lahko bolj diskurzivno proizvedeno, dlje od materialne realnosti, kot vstop v zvezo držav, ki obstaja le skozi diskurz (pogodbe, zakone, sporazume)? Problematična je ravno redukcija kompleksne družbene realnosti na modalnost materialne realnosti, kjer se prikrije konstruiran status družbene realnosti in se ji skozi realizem podeli status “naravnosti”. Ko dobi vstop v EU status materialne realnosti, je to obenem priznanje smiselnosti tega početja (ki ga mora skozi prepoznanje ponoviti bralstvo, kar je pogoj za uspešno delovanje realizma), saj je takšno početje utemeljeno v poznavanju realnosti. Obenem pa to pomeni diskvalifikacijo vsake alternative ali nasprotovanja realizmu, ki tako že vnaprej dobi status nerealističnosti, ki velja za posledico zaslepljenosti ali nepoznavanja »realnih razmer«. To je primer, ko se medijski diskurz postavi v vlogo metadiskurza za ekspertno vednost in tej podeli status dejanskosti. Značilno je, da za dejanskost obveljajo diskurzivni konstrukti (statistika, javno mnenje), ki se jim skozi, bourdiejevsko rečeno, ritualne izreke socialne magije (Bourdieu, 1994b: 106), podeli enak status, se jih reducira na enako modalnost realnosti, kot jo ima kamen na cesti. Realnost s takšnim statusom pa je seveda nesporna in samo norec ali zaslepljenec z ideologijo bi se jo spraval problematizirati.

⁵ Tudi v nadaljnjem besedilu je ko govorimo o realnosti mišljena družbena realnost, razen če je posebej poudarjeno, da gre za materialno realnost.

⁶ Nikakor pa to ni moč akterjev teh diskurzov, ti so le »nujno zlo«, kajti nekdo mora dajati izjave, kdo zasede to mesto pa ni pomembno, prav tako kot za učinke diskurza ni pomembna motivacija ali interes izjavljalca.

Realizem predpostavlja družbeno realnost kot statično in nespremenljivo. Foucault (1991: 18-20) trdi nasprotno in realnost označi za divjo, diskontinuirano in neukročeno. Šele skozi diskurz se realnost ukroti in *pomeni*, se pravi, dogodki, ki na surovi, materialni ravni ne pomenijo ničesar, dobijo svoj družbeni pomen. Medijska percepcija realnost ureja in skozi mehanizme realizma filtrira dogodke. Mediji ne ugotavljajo in opisujejo (kar je temeljna premisa realizma), temveč določajo in označujejo družbeno realnost. "Na eni strani zahteva diskurz realistične doktrine za kriterij umetniške prakse realnost; toda ta realnost ne obstaja drugje kot v njem samem, to se pravi, ima samo diskurzivno existenco." (Rotar, 1981: 101).

2.2. Zakrivanje vloge medijskega diskurza pri ustvarjanju realnosti, naturalizacija

Zakrivanje soudeležnosti medijev pri oblikovanju realnosti je eden od glavnih diskurzivnih postopkov realizma. Značilna za to potezo je metafora ogledala, ki jo mediji zase velikokrat uporabljajo (poznamo recimo tudi oddajo Oglledalo tedna). Objektivni mediji naj bi le preslikavali, kot ogledalo, objektivno stvarnost. Poudarjanje objektivnosti, tega navidez nedolžnega in neproblematičnega razmerja med diskurzom in realnostjo, skozi katero realnost obvladujejo, je skupna točka trenutnih dominantnih diskurzov. Diskurz uradne politike na primer svoje delovanje definira kot delovanje v skladu z realnostjo. Seveda je to delovanje dogodek in s tem primeren predmet medijskega diskurza, ki ima za svojo osnovo prav nocijo objektivne realnosti. Neoliberalni diskurz ob razglasitvi konca ideologij in zmage realizma na glavo obrne (seveda »ideološko«) Marxovo enajsto tezo o Feuerbachu, ki bi se lahko v duhu neoliberalizma glasila takole: »Včasih so mediji realnost spreminjali, zdaj se ji bodo le še podrejali.« V okvirih diskurza, katerega del je realistična naracija, velja, da je le en, točno določen način delovanja lahko stvaren, realističen in s tem upravičen in to je značilna neoliberalna pragmatičnost⁷. Z drugimi besedami: diskurz proizvede realnost, v skladu s katero je mogoče delovati le na en način, drugačna delovanja pa označi za fanatična ali patološka. S tem, da realnost navidez loči od svojega delovanja in jo predstavi kot objektivno danost, medijski diskurz prikrrije svojo vlogo pri konstrukciji družbene realnosti.

⁷ Ob tem stavku je potrebno dodati, da je pragmatičnost na osebni ravni le ideološki učinek realizma; nekaj, kar je učinek delovanja diskurza, se kaže kot »notranja« lastnost, osebna vrlina

Določanje nekega delovanja (tako diskurzivnih kot izvendiskurzivnih praks) za naravno in utemeljevanje le tega v naravi Bourdieu imenuje naturalizacija družbenega reda (Bourdieu, 1994b: 131). Omenimo le primerjanje imigracije s poplavo, ki naj bi v prihodnosti zalila Evropo in s tem seveda delovanje uradne politike in represivnih sil kot delovanje gasilcev, ki obvladujejo to »naravno« katastrofo. Naravno in normalno gresta vedno z roko v roki in pred nekaj leti, na vrhuncu »begunske krize« je za televizijo predstavnica šišenske civilne iniciative izjavila, da je vse, kar zahtevajo od beguncev, da se ravna po načelih »normalne« evropske kulture. Primerjanje z naravo in uporaba metafor iz narave je manj pogosta, a zanimiva poteza realizma, saj ravno narava po logiki objektivnosti velja za tisto pravo, čisto, od človeka nepokvarjeno realnost, se pravi utelešenje objektivne realnosti. Zato primerjanje in utemeljevanje določenega delovanja s primeri in metaforami iz narave doseže učinek, ki ga ima drugače poudarjanje normalnosti nekega delovanja; takšno delovanje prikaže kot smiselno, upravičeno in edino »realno« izbiro.

2.3. Samolegitimizacija skozi sklicevanje na realnost

Samoobrambni mehanizem realistične naracije je sklicevanje na poznavanje dejstev in realnega stanja, s katerim zavrača kritike kot neutemeljene. Primer takega delovanja je zavrnitev kritike ameriške administracije glede povojnega položaja v Iraku. Zanimivo je, da se je kot dogodek kvalificiral le govor namestnika ameriškega obrambnega ministra Paula Wolfowitza, kjer je kritike zavrnil in za obstoj kritik lahko iz novice izvemo le posredno, prek njihove zavrnitve. Wolfowitz kritike zavrne takole: »načrtov administracije ne gre primerjati z **nedosegljivimi ideali**«, »**kritike so posledice slabega poznavanja razmer**« in »**nerazumnih pričakovanj**.« (STA, 23. 5. 2003). To je klasična metoda diskvalifikacije kritik pragmatičnega delovanja, ki kritike razglasi za nerazumne, idealistične ali utemeljene v nepoznavanju dejstev, medtem ko je »realpolitika« edino razumno delovanje. Realistični diskurz priznava obstoj le treh oblik diskurza: sebe samega, kot objektivnega, nezainteresiranega, delujočega v skupno dobro (v nacionalnem interesu v primeru diskurza uradne politike ali v javnem interesu v primeru medijskega diskurza), ideologijo, kot dogmatski, zaslepljen pogled, ki je posledica verskega ali političnega fanatizma in subjektivnost, ki prav tako zaznava realnost popačeno zaradi čustvene vpletenosti posameznikov, slabe informiranosti (»nepoznavanja razmer«) ali nezmožnosti zavzetja objektivnega stališča zaradi posameznikovega političnega prepričanja. Če nasedemo

tej delitvi, se nam prav gotovo zdi diskurz realizma »objektiven«, edini pravi in zanesljivi opisovalec realnosti. Realizem prav z reduciranjem svojih kritikov na fanatične ideologe, nevedneže ali s čustvi obremenjene histerike utrjuje svoj monopolni položaj pri določanju družbene realnosti. Ne glede na to, kako utemeljena, premišljena ali upravičena je kritika realnosti, ki jo določajo dominantni diskurzi, jo ti vedno reducirajo na eno od omenjenih dveh shem in tako diskvalificirajo. Tukaj nikakor nočemo zagovarjati fanatizma ali trditi, da bi morala biti za medije pomembna vsaka izjava posameznikov v stilu »meni se pa zdi«. Problematično je, da so tudi koherentne in utemeljene kritike uradno določene vizije realnosti (recimo kritike vstopa v NATO), prikazane kot ideološki fanatizem ali histerična subjektivnost. Samopodoba medijev zanika lastno vpletenost v oblikovanje družbene in politične realnosti in to realnost dojema kot objektivno dejstvo, ločeno od medijskega delovanja. Zato ne morejo sprejeti kritike oziroma je za njih koherentna in utemeljena kritika realnosti, ki jo prikazujejo, nemogoča in avtomatično pade v eno izmed zgoraj naštetih kategorij. Kajti v objektivno realnost, po medijski logiki, lahko dvomi le norec ali fanatik.

2.4. Kritika antipolitičnega neoliberalnega realizma

Diskurzivni mehanizmi, ki proizvajajo vednost o realnosti in s tem to realnost določajo, niso statični, ampak jih moramo (v skladu z omejenostjo tega dela, kjer nimamo prostora za podrobnejšo historično umestitev) opazovati v zgodovinskem kontekstu, toda ne v kontekstu uradne zgodovine, ki je zgodovina "objektivnih" dogodkov, ampak zgodovine sprememb v načinih formacije in delovanja diskurzov. Zadnjih petnajst let lahko opazimo veliko sprememb v dominantnih diskurzih, ki imajo za posledico tudi spremembe v dojetanju družbene realnosti. V dominantnih diskurzih in skozi njih se čedalje bolj uveljavlja diskurz neoliberalizma, ki ima za eno izmed posledic tudi naraščajočo totalitarnost in nedemokratičnost medijev. Realizem moramo zato opazovati v kontekstu neoliberalne rekonkviste, saj je realizem prav način naracije, značilen za neoliberalizem in njegovo najmočnejše orodje. Ravno skozi rabo realizma je diskurz neoliberalizma v zadnjih letih tako uspešno uzurpiral družbeni, politični in medijski prostor. Posledice so vidne na vseh treh ravneh. Zaton strankarstva, izginjanje razlik med strankami, premik od političnega delovanja k managementu, ukinjanje pridobitev socialne države, totalitarizacija medijev... Neoliberalni realizem (popularno imenovani tudi pragmatizem) realnost določa totalno, kot le eno, nespremenljivo in neizpodbitno. S tem se bori proti *političnemu* (na kakšen način bomo videli

v poglavju o nevtralnosti) v imenu konca ideologij, ki ga sam razglasi in obenem sam izvaja s totalitarizacijo medijskega, družbenega in političnega prostora. Namesto ideologij (za ideologije veljajo pogledi, ki niso »realistični«) vsili realizem, čist in objektivni pogled na “dejansko stanje”. Tako realnost mnogoterih realnosti, ki je pogoj za delovanje demokracije, nadomesti s totalitarno vizijo ene realnosti, ki se jo da spoznati s tehnikami realizma in v kateri se deluje po načelih pragmatičnosti.

Kritika medijskega realizma je iz zgoraj navedenih razlogov nujna. Tukaj bomo samo poskusili nakazati nekaj možnih načinov, kako se takšne kritike lotiti in pasti, katerim se je treba izogniti. Nemogoča je kritika medijskega realizma s pozicije, ki trdi, da ve, kakšna je realnost »v resnici«. Družbena realnost nastaja in se uveljavlja v diskurzu in skozi diskurz, zato je treba analizirati postopke, s katerimi se skozi diskurz realnost določa. Nocija o objektivni, od diskurza neodvisni družbeni realnosti je sicer naivna in napačna, a ima realne in nevarne učinke na diskurz sam, ko postane njegov aksiom in temelj, o katerem se ne sprašuje. Naš namen tukaj ni predstaviti »pravo« realnost, ki naj bi jo mediji pačili in narobe predstavljati, temveč nocijo objektivne realnosti problematizirati. Le z opustitvijo aksioma objektivne realnosti, neodvisne od diskurza, bi se mediji lahko demokratizirali in sicer tako, da bi poročali tudi o drugačnih videnjih realnosti, proizvedenih z drugačnimi diskurzivnimi postopki. Problem medijskega diskurza, ni v tem, da konstituira realnost. To je igra moči in vednosti, iz katere se ne da izstopiti ali jo ukiniti. Problem medijskega diskurza je v tem, da priznava le en način tvorjenja realne vednosti (skozi objektivizem dominantnih diskurzov) in zato deluje antipolitično, saj že v temelju ne priznava in diskvalificira vednosti, ki jih sam označi kot nerealistične in neobjektivne, s tem pa onemogoči alternativne načine ustvarjanja družbene realnosti. Realnosti namreč ni mogoče ločiti od opazovanja realnosti in ravno skozi način opazovanja in osmišljanja se realnost oblikuje. Realizem pa si s svojim načinom delovanja zagotovi popoln monopol nad realnostjo in onemogoča drugačne vednosti o realnosti, se pravi drugačne resnice. Delovanje v skladu z realnostjo, ki jo določa realizem, tako postane edino mogoče in smiselno delovanje in glede na to enotno in totalitarno vizijo realnosti se tudi presoja vsako politično delovanje. Izjavljalne geste, kot so »v resnici se dogaja«, »takšna je realnost«, »realna predvidevanja« so značilne za diskurz, ki se poslužuje realizma in poskušajo realnost, ki je specifičen učinek delovanja tega diskurza, vsiliti za predmet vsem diskurzom. Diskurzi, ki ponujeno realnost sprejmejo se tako že znajdejo znotraj meja diskurza, ki to realnost konstituira, in igrajo po njegovih pravilih.

2.5. Realizem kot sistem izključevanja in diskvalifikacije

Realizem se sam opredeljuje kot nasprotje ideologije. Vednost, pridobljena skozi ideološko gledanje na stvari naj bi bila popačena, zamegljena z zgrešenimi ideološkimi predpostavkami, medtem ko naj bi realističen pogled stvari zaznaval takšne kot so v neki objektivni realnosti. Ideologija je v realističnem diskurzu predstavljena kot nekakšna motnja zaznavanja, ki je posledica neznanja ali fanatizma⁸. Ideologija, kot jo predstavlja realistični diskurz, je lahko le stvar verske ali politične zaslepljenosti. Kot ideologija so tako označeni »slabi«, heretični diskurzi, ki ne priznavajo istih temeljnih predpostavk kot realistični. Seveda prevladujoč pogled na svet (ki je v konkretni zgodovinski situaciji pri nas pragmatični neoliberalizem) po tej logiki nikakor ne more biti ideološki, ampak je stvaren in utemeljen na poznavanju realnosti. Za ideološko pa, nasprotno, velja vsaka vednost, ki ni proizvedena skozi mehanizme realizma in ne upošteva ali pa ni sposobna spoznati "realnih dejstev". Realno dejstvo je lahko karkoli in kaj se skozi realizem konstituira kot realno dejstvo je arbitrarno, a podrejeno določeni selekciji znotraj diskurza. Edini način, da nekaj postane realno dejstvo je, da ga kot takega proizvede določen diskurz, saj "nič nima pomena izven diskurza" (Foucault v Hall, 1997: 45, prevedel P. K.)

Prav boj za določanje realnosti pa je ena od glavnih značilnosti bojev, ki potekajo znotraj in preko diskurzov. Ti boji potekajo skozi posebne postopke, ki določajo realnost in skozi določanje »realističnosti« (stika z realnostjo) nekega diskurza. Poudarjanje realističnosti je nekakšen obrambni mehanizem, ki se sproži ob soočenju dominantnega in nevarnega, heretičnega diskurza. Poudarjanje lastne realističnosti in prikazovanje drugačnega pogleda kot nerealističnega je ena glavnih tehnik v boju za monopol nad realnostjo. V Sobotni prilogi smo lahko prebrali primer takšne diskurzivne geste: »Še zlasti antiglobalistične, »mirovniške« opcije ne opredeljuje **dejanski** položaj v družbi; gre bolj ali manj za pozo, tudi unovčljivo, če je treba, za žur...« (Jež, 2003: 7) Diskurz, ki ne pristaja na »realistične« predpostavke, kot so upravičenost vojne kot manjšega zla, pragmatičnost zunanje politike (ker je to priložnost za

⁸ "Pojem ideologije je hvalevreden, a spodletel poskus, da bi se uprli legendi o nezainteresiranem spoznanju, ki naj bi izhajalo iz naravne luči, ta pa naj bi bila avtonomna zmožnost, brez zveze z interesi praktičnega življenja." (Veyne, 1998: 123) Spodletel je ravno zato, ker poskuša subvertirati realizem in podobne načine proizvodnje vednosti tako, da jih označi kot ideološke v klasičnem pomenu, se pravi, kot neposredno posledico nekega oblastnega interesa. A realizem sam subvertira pojem ideologije in ga uporabi kot sredstvo diskvalifikacije.

uveljavitev Slovenije v svetu...) se tu diskvalificira kot popolnoma neresen, oropa se ga razumskosti in zmožnosti realnega pogleda na situacijo v svetu. »Dejanski položaj«, ki je predmet in obenem konstrukt realističnega diskurza, je obenem tudi merilo za presojanje drugačnih, heretičnih diskurzov, ki se jih diskvalificira ravno zato, ker ne temeljijo na enakih predpostavkah kot dominantni, realistični diskurz. To je poteza medijskega diskurza, v kateri se pokaže totalitarnost medijev kot metadiskurza; sprejemajo in prenašajo le vednosti, ki se formirajo skozi pravila realizma, nevtralnosti, empirizma, objektivnosti, ostale pa izključuje, diskvalificira in diskriminira ravno na podlagi neupoštevanja omenjenih diskurzivnih mehanizmov. Če se hoče kakšen diskurz vključiti v medije in tako pridobiti moč, učinek in razširjenost, ki jo ta vključitev prinaša, mora najprej sprejeti temeljne, zamolčane, tihe predpostavke po katerih medijski diskurz deluje, s tem pa že postane nenevaren in neškodljiv za dominantne diskurze. Kajti medijska moč ni v določanju vsebine diskurzov, ampak v določanju predmetov, o katerih, in načinov, na katere se misli in govori. Ne glede na to, kako se odločimo o nekem, na »pro et contra« način zastavljenem vprašanju, se vedno ujamemo v mreže dominantnega diskurza že ko vzamemo temo vprašanja za pomembno in se o njej opredelimo na predpisan način. Največja težava »nerealističnih« diskurzov, se pravi tistih, ki ne pristajajo na uradno definirano realnost, je ravno v tem, da za uveljavljanje neke specifične »realnosti« potrebuješ institucijo kot so mediji, ker pa jih mediji (zaradi svoje inherentne nedemokratičnosti) zavračajo, je njihova realnost (recimo nesprejemljivost vojne, ki je ves čas obsojena posmehovanju medijev zaradi svoje nerealističnosti – bolj podrobno o tem v poglavju o škandalu) obsojena na marginalizirano eksistenco.

3. RESNICA

Tu resnice ne bomo obravnavali kot je dojeta v medijski samopodobi, kot neke izvendiskurzivne idealne entitete, ki čaka na novinarje, da jo odkrijejo, ampak si bomo ogledali učinke, ki jih ima takšno dojetje resnice na novinarske tekste, novinarje same in bralstvo. Resnico bomo preučevali kot poseben tip vednosti s specifičnimi učinki, s poudarkom na diskurzivnih postopkih, skozi katere se resnica proizvaja. Resnice ni moč ločiti od njene vpetosti v igre oblasti in moči znotraj diskurza, potrebno jo je preučevati ravno znotraj teh razmerij. Resnica ni nekaj, kar čaka, da bo odkrito, ampak nastaja v procesu iskanja resnice, ki je v primeru novinarstva specifičen diskurzivni režim, ki temelji na pravilih objektivnosti. Z boji za posest in distribucijo resnice se ne srečujemo le na institucionalni ravni, temveč so tudi bistven sestavni del vsakdanjega življenja, kjer skozi manj toge diskurzivne mehanizme ves čas dokazujemo, kdo ima prav in kdo ne, ter občutimo ugodje ob zmagi svoje resnice in njenem širjenju. Na institucionalni ravni množičnih medijev so diskurzivna pravila, ki uravnavajo proizvodnjo in distribucijo resnice, bolj toga in manj fleksibilna in jih je zato lažje opaziti in preučevati. Diskurzivni boji, ki imajo za svoj zastavek resnico, se vrtijo okrog njene posesti in distribucije. Izjava, izgovorjena s stališča resnice, dobi posebno moč, ki se uveljavi s sprejemanjem izjave za resnično s strani bralstva. In bolj kot je neka določena resnica razširjena, večja je moč diskurza, ki si jo lasti.

3.1. Resnica kot sredstvo in cilj diskurzivnih bojev

Vednost, ki velja za resnico, je osnova iger oblasti znotraj diskurza. Tukaj ne govorimo o oblasti v klasičnem, ampak v foucaultovskem smislu, oblasti, ki nima skritega bistva in ni rezultat zavestnega delovanja neke skupine ljudi, ampak obstaja le v svojem delovanju, neodvisna od interesa ali namena svojih uporabnikov (Foucault, 1991: 33). Oblast se v resnici utemeljuje in prek resnice deluje. Resnica je značilni učinek delovanja oblasti in proizvod tega. Ko je enkrat proizvedena (»ugotovljena«), to oblastno delovanje povratno, za nazaj legitimizira. Iskanje resnice, ki se ga novinarji lotevajo, je determinirano z diskurzivnim režimom, katerega akterji so. Ko iščejo resnico, le izpolnjujejo svojo vlogo v oblastnih bojih znotraj tega diskurza, saj se mora resnica, ki jo iščejo v realnosti, ki jo sami dojemajo kot objektivno in ločeno od diskurza, prilegati zahtevam diskurzivnega režima. Skozi diskurzivne postopke, ki urejajo nastanek novinarskih tekstov, poteka discipliniranje in urejanje divje,

kompleksne in diskontinuirane realnosti. Dogodki iz materialne realnosti, ki nimajo skritega bistva in ki se ne dogajajo po zakonih diskurza, skozi proces iskanja resnice dobijo svoj pomen, svoj smisel, svojo resnico. Neukročenost ni esenca dogodkov, ampak se nahaja v njihovem potencialu, da jih izkoristijo mnogi diskurzi (Fiske, 1997: 178), zato si poskušajo dominantni diskurzi zagotoviti monopol nad realnostjo s specifičnimi načini urejanja le-te. Družbeni pomen novinarstva je ravno v krotanju »divje« realnosti, ki se dokončno »uresniči« šele v novinarskem tekstu, kjer se jo skozi medijski diskurz oblikuje v »resničnost«. »Svoje resnice ustvarjamo sami in v vero nas ne napeljuje »ena« realnost. Ta realnost je namreč hči konstitutivne domišljije našega plemena.« (Veyne, 1998: 159) V medijskem tekstu je realnost prikazana kot urejena, povezana in smiselna. Ta smiselnost je oblikovana skozi mehanizme medijskega diskurza in ravno tu se skriva moč in družbeni pomen medijskega diskurza. Novinarji v »divji« materialni realnosti, ki se ne pokorava diskurzivnemu režimu, ne najdejo resnice, ki bi jo nedotaknjeno skozi medijske tekste posredovali bralstvu. Nasprotno, dogodke skozi interpretacijo ukrotijo in jih prilagodijo specifičnim zahtevam medijskega diskurza, ki iz dogodkov dela posebno vednost, imenovano resnica. Uporaba objektivnosti je strategija, s katero medijski diskurz vstopa v družbene boje za posest in distribucijo resnice. Z uporabo empirizma, pozitivizma in kvazi znanstvenih postopkov se poskuša medijski diskurz približati znanstvenemu, saj ima znanost monopol nad proizvodnjo resnice. To se kaže tako v jezikovnih posebnostih medijskega diskurza, kot v metodah, ki jih uporablja za opazovanje realnosti, ki jo želi prikazati kot laboratorij, v katerem novinar-znanstvenik ugotavlja resnico.

»Razkritje« resnice pravzaprav ne pomeni drugega kot zmago ene resnice nad drugo. Zmagovalna resnica premagano označi za laž, zmoto ali zavajanje in prav z distinkcijo do laži, zmot in zavajanj se resnica lahko vzpostavi kot taka. Resnica lahko obstaja le skozi to distinkcijo, ki je glavna strategija v resničnostnem boju, iz katerega zmagovita vednost pride kot resnica, poražena pa kot laž. Značilno prizorišče takšnega boja je pravni diskurz in njegova institucija sodišče. Na sodišču se vršijo posebni rituali socialne magije s katero se pridobiva resnico, za katere so značilne posebne obredne obleke in posebno obredno obnašanje. Tudi novinarji se pri pridobivanju resnice zgledujejo po pravem diskurzu; zaslišujejo priče dogodkov, intervjujajo izvedence... Poglejmo si primer izjave, kjer se v medijskem srečata diskurza prava in uradne politike. V Delu smo lahko prebrali tole izjavo italijanskega premierja Silvia Berlusconi: «V Milano sem prišel, ker sem nedolžen in mora javnost izvedeti, kakšna je bila **prava resnica**.« (Hočevar, 2003: 28) Prava resnica je zanimiva besedna zveza ravno zaradi posebne konotacije, ki jo ima v slovenščini, kjer je beseda prava sorodna besedam

pravo, pravilno, prav. Sama izjava je poskus uzurpacije resnice s strani akterja političnega diskurza, ki je izjavljena v instituciji in jeziku pravnega diskurza skozi medijski diskurz. Izjava kaže na intimno povezanost in zabrisane meje med temi tremi dominantnimi diskurzi in podobne načine formacije in diskurzivne postopke, zaradi katerih izjave in vednost zlahka preskakujejo med njimi. Zraven pa lahko zaslutimo moč, ki izhaja iz sklicevanja na resnico in ki se uveljavlja skozi socialne rituale, urejene s pravili dominantnih diskurzov.

3.2. Produkcija in reprodukcija vednosti, produkcija vednosti iz fantazije

Za nas najpomembnejši diskurzivni postopek, ki stoji za ustvarjanjem resnice, je produkcija in reprodukcija vednosti. Tu se lahko spomnimo na Althusserja, ki je pomen ideologije lociral ravno v produciranju in ohranjanju oblastnih razmerij v družbi (Althusser, 2000: 75-83). Problem koncepta ideologije v klasičnem smislu je, da kot nasprotje ideologije predpostavlja neko objektivno resnico, ki se jo da spoznati, ko se rešimo okov ideologije. Tukaj zavračamo možnost objektivnega pogleda in spoznanja prave resnice, zato lahko Althusserja parafraziramo takole; skozi cirkulacijo vednosti, ki velja za resnico, se izpopolnjujejo, ohranjajo in razvijajo oblastna razmerja.⁹ Bistven je pomen reprodukcije, saj se sredstva za spoznavanje resnice (tako diskurzivni postopki v znanosti, kot v medijih in drugje) nenehno izpopolnjujejo, razvijajo in spreminjajo in vsaka sprememba v postopkih iskanja resnice prelomi s prejšnjimi postopki, jih prikaže kot nepopolne ali napačne. Resnica se tako vedno odmakne še za korak in s tem upraviči svoje ponovno iskanje. V novinarstvu smo recimo nenehno priča izpopolnjevanju postopkov iskanja resnice, pa naj gre za tehnološki razvoj (boljše kamere, diktafoni, mikrofoni...) ali razvoj tehnik novinarstva (novi žanri, pojav raziskovalnega novinarstva...). Z vsako takšno spremembo postane prejšnja resnica nezadostna in iskati jo je treba pričeti na novo, prav tako kot recimo izum teleskopa diskvalificira predhodno astronomsko vednost in je treba resnico o zvezdah iskati znova. »Ideja, da resnice ni, ni nič bolj paradokсна ali hromeča kakor ideja o znanstveni resnici, ki je nenehno začasna in jo bo vsak naslednji dan že postavil na laž.« (Veyne, 1998: 162) Skozi razvoj (»napredek«) tehnik in tehnologij iskanja resnice se producirajo in reproducirajo oblastna razmerja, za katera je resnica bistven element delovanja.

⁹ Dodajmo še v skladu s Foucaultovo (1991) in Veynovo (1998) teorijo; nobena resnica ni boljša ali resničnejša od drugih, razlika med njimi je le v družbenem učinku in pomenu, ki ga imajo, se pravi, med njihovimi trenutnimi vrednostmi v politični ekonomiji resnic.

Treba se je vprašati, kaj je temelj resnice, od kod izvira, glede na to, da smo v prejšnjem poglavju že zavrnili možnost obstoja objektivne, od diskurza ločene, realnosti, iz katere naj bi resničnostni diskurzi črpali resnico. Ta temelj lahko lociramo v fantaziji producentov resnice, se pravi ekspertov. Za ponazoritev te navidez čudne trditve se vrnimo k Althusserju. Althusser locira ideologijo (ki jo tukaj razumemo kot delovanje diskurza na bralstvo) v **imaginarnih razmerjih** med posamezniki in njihovimi realnimi eksistenčnimi pogoji, se pravi v področju imaginarnega, ki je področje domišljije (Althusser, 2000: 87-91). V skladu z njegovo materialistično teorijo ideologija nima idealne eksistence, temveč obstaja le v konkretnih, materialnih ideoloških praksah in ritualih. Se pravi, resnica nastane, ko eksperti s pomočjo fantazije osmišljajo rezultate svojega iskanja resnice. Iskanje resnice je diskurzivo določeno in poteka po strogih pravilih in ravno zato tako »najdena« ekspertna resnica nima arbitrarnosti navadnega sanjarjenja (kot bi lahko prehitro sklepali iz uvodne trditve), ampak je vedno strukturirana na točno določen način, na način, ki ohranja in poustvarja določena oblastna razmerja. Ravno to je tisto, kar loči eksperte od navadnih sanjačev; njihova usposobljenost artikuliranja svoje fantazije v skladu z diskurzivnimi postopki resničnostnih diskurzov¹⁰. Postopki iskanja resnice se kažejo kot postopki, ki resnico najdejo v objektivni resničnosti. Tu smo jih opredelili drugače: kot postopke, ki artikulirajo drugače arbitrarno fantazijo na način, ki ji omogoča prileganje kodam diskurzivnega režima. Po Althusserju (2000: 91-92) pomen ideologije ni v določanju vsebine misli, temveč načina mišljenja. Vsebina fantazije, ki obvelja za resnico, je tako lahko popolnoma bizarna, pomembno je le, da je usklajena z zahtevami diskurzivnega režima. Edina »objektivna resničnost« (v skladu z Althusserjevo (2000: 91-92) teorijo priznavamo tu diskurzivnim režimom materialno eksistenco), v kateri se skriva resnica, so ravno oblastna razmerja, skozi katere je proizvedena.

Oglejmo si primer, kjer je vsebina fantazije kot podlage ekspertne vednosti še posebej problematična, kar pomeni, da so problematični tudi diskurzivni postopki, po katerih je proizvedena. V Delu smo lahko prebrali članek z naslovom *Težja pot do azila*. Nadnaslov se glasi Nevarnost prenašanja bolezni. (Hojnik, 2000: 9) Kot lahko sklepamo že iz naslova, članek govori o t.i. »begunski krizi«, ki je bila takrat »vroča tema« vseh medijev v Sloveniji. Prvi problematični diskurzivni postopek, na katerega naletimo, je prav postavitev poudarka na

¹⁰ Veyne meni drugače, zanj obstajata dve vrsti domišljije, konstitutivna in individualna. Konstitutivna je tista, ki je kolektivno priznana kot resnica, individualna pa je psihološka lastnost. "A vidimo, da obstajata dve vrsti domišljije, ena odreja programe, druga jih izvršuje. Ta zadnja, ki je dobro znana psihološka zmožnost, je intrahistorična. Prva ali konstitutivna domišljija ni dar iznajdljivosti, ki bi ga imeli posamezniki; je nekakšen objektivni duh, v katerega se posamezniki socializirajo." (Veyne, 1998: 152) Druga vrsta domišljije približno ustreza tistemu, kar tukaj imenujemo ideološki učinek.

nevarnost bolezni. Podnaslov se glasi: »Vodstvo notranjega ministrstva predstavilo vladna ukrepa s katerimi naj bi še bolj zajezili ilegalne migracije.« (Hojnik, 2000: 9) Sam izraz »zajezitev« je simptom procesa naturalizacije ustaljenega reda, o kateri smo pisali v prejšnjem poglavju. Kar je zanimivo za to poglavje, je nesporna nujnost oziroma ustreznost te zajezitve, ki ni v članku nikjer spodbijana ali problematizirana, upravičuje pa se ravno skozi nevarnost bolezni. Članek je povzetek tiskovne konference, na kateri je nastopilo pet ekspertov. Na začetku članka je izjava tedanjega notranjega ministra Petra Jambreka, ki označi nedovoljene migracije kot »akutno zaostrovanje razmer«. (Hojnik, 2000: 9) S to izjavo obenem ukroti kaotično, divjo realnost in jo s pomočjo svoje fantazije osmisli v skladu z diskurzivnim režimom, katerega akter je. V nadaljevanju članka lahko preberemo še izjavo direktorja azilnega doma Vladimirja Korošca: »Lokalne skupnosti se jih (prebežnikov, op. a.) otepajo kot kuge« (Hojnik, 2000: 9), ki nas spomni na nemške nacistične »teoretike« iz tridesetih let tega stoletja. Podobna je izjava državnega sekretarja Grege Viranta, ki pravi, da mora država postati »manj prijazna do namišljenih azilantov« in da je zato »nujna sprememba zakona o azilu« in drugi ukrepi (Hojnik, 2000: 9). Prva izjava je grob rasizem, ki povsem brez težav najde svoje mesto v medijskem diskurzu. In ravno tu je največji problem medijske profesionalne ideologije objektivnosti in nekritičnega povzemanja uradne vednosti s strani medijskega diskurza. Tu sicer medijski diskurz deluje v skladu z načeli objektivnosti, ki tiskovnim konferencam ekspertov podeljuje status »newsworthy« dogodkov in izjavam ekspertov status neizpodbitne resnice. Z nekritičnim sprejemanjem in privilegiranjem ekspertne vednosti medijski diskurz na široko odpira vrata rasizmu, socialni nestrpnosti in totalitarizmu, značilnim za neoliberalni diskurz, ki je v zadnjih letih postal prevladujoč diskurz znotraj dominantnih diskurzivnih režimov.

Bizarnost fantazij, ki določajo vsebino resnic in imajo zato realne oblastne učinke, je vidna v naslednji izjavi predsednika policijskega sindikata Miroslava Dušiča: »Kot opozarja zdravstveni inšpektorat, **obstaja** nevarnost prenašanja smrtno nevarnih bolezni, **čeprav jih doslej pri prijetih ilegalcih še niso odkrili.**« Članek se nadaljuje: »Dušič je javno opozoril na morebitno nevarnost v postopkih s prebežniki in predlagal dodatna sredstva za nakup ustreznih zaščitnih mask in druge opreme.« (Hojnik, 2000: 9, poudaril P. K.) Dušič sam prizna, da ni dokazov za njegovo fantazijo, vendar jo vseeno poda kot realno dejstvo in predlaga ustrezne ukrepe. Na tem primeru lahko najboljše vidimo, kako poteka preobrazba fantazije v resnico in

kakšne učinke ima.¹¹ Dušič ne potrebuje nobenih materialnih dokazov za razglasitev svoje patološke fantazije za resnico; dovolj je, da je fantazija v skladu z diskurzivnimi in praktičnimi postopki, ki jih policija uporablja za iskanje resnice. Bolezni je, tako ali drugače, **nujno** odkriti. Obstoj boleznii sugerira sama logika policijskega diskurza in njihovo odkritje je le vprašanje časa. Nevarnost boleznii takoj sproži oblastno delovanje: nadzorovanje, opazovanje, kaznovanje, discipliniranje, zapiranje. Kot lahko vidimo, resnica ni nevtralna, ampak njeno odkritje vedno sproži neko oblastno delovanje. Resnica je proizvod in orodje oblastnih razmerij in je ne moremo opazovati ločeno od njih. Ko govorimo o resnici, moramo poudariti, da se skozi čas ne razvija vednost (katera fantazija nadomesti drugo na prestolu resnice ni tako pomembno), ampak se razvijajo načini oblastnega delovanja, tehnike nadzorovanja in kaznovanja, ki postajajo vedno bolj izpopolnjene, sofisticirane in neopazne in zato vedno bolj učinkovite.

3.3. Ekspertna vednost kot temelj medijskega diskurza, totalitarnost medijskega diskurza

V »naravi« resnice je želja po uveljavitvi določene vednosti, ki mora obveljati za resnično, da lahko sproža oblastno delovanje. Kode in mehanizmi medijskega diskurza so strukturirani tako, da kot resnico vedno prepoznajo in potrdijo ekspertno vednost, ki nastaja po podobnih kriterijih, kot veljajo za medijski diskurz (objektivnost, nevtralnost, empirizem). Objektivnost ima še eno za nas pomembno lastnost: v svojem delovanju se naslanja na predpostavko, da je resničnost (kjer najdemo resnico s posebnimi strokovnimi postopki) od diskurzov ločena in neodvisna. Različni diskurzi veljajo le za različne interpretacije ene same in prave resnice, katero naj bi nestrokovni diskurzi pačili in izkrivljali bodisi zaradi svoje nestrokovnosti (nepoznavanja pravih postopkov za iskanje resnice) bodisi zaradi nekih zlih interesov, ki vsebujejo manipulacijo in zavajanje. Če povzamemo te temeljne predpostavke objektivnosti; objektivna, od diskurza neodvisna resničnost v sebi skriva objektivno resnico, ki se jo da spoznati skozi strokovne postopke objektivnega novinarstva. Ta resnica je samo ena, saj je neodvisna od diskurzov, ki so le njeni opisovalci, ne oblikovalci. Tukaj trdimo ravno nasprotno: resnic je mnogo in vse so diskurzivno proizvedene ter se med seboj nenehno spopadajo za status ene in edine resnice. Naivna predpostavka profesionalnega novinarstva, da obstaja le ena resnica, ima totalitarne posledice in učinke na novinarstvo samo, saj vednosti, ki

¹¹ Podoben diskurzivni postopek navaja tudi Bogdan Lešnik v spremni besedi k Foucaultovi *Zgodovini norosti v času klasicizma* (Lešnik v Foucault, 1998: 261-263), tokrat v zvezi s psihiatrično obravnavo homoseksualnosti, in komentira takole: "Znanost tu kratko malo distribuira *fantazijo kot vednost*, to se pravi, vključuje fantazijo v svojo konstrukcijo resnic. Ni to norost *par excellence*?" (Lešnik v Foucault, 1998: 263)

ni pridobljena po kriterijih objektivnosti mediji ne sprejemajo in se skozi medijski diskurz v resničnostnih bojih spopadajo le (med sabo si zelo podobne) ekspertne vednosti, medtem ko so vse ostale vednosti iz medijskega prostora izključene.

Ekspertna vednost ima v medijskem diskurzu status »resničnosti«. Vsaka izjava eksperta velja za resnično, saj že način pridobitve te vednosti skozi strokovne kriterije ugotavljanja in iskanja resnice zagotavlja njeno resničnost. Vsaka vednost, ki želi vstopiti v medije se mora vsaj pretvarjati, da je proizvedena po strokovnih kriterijih in se s tem spustiti v igro, kjer pravila favorizirajo ekspertno vednost. Ta velja za ideal, ki se mu mora vsaka vednost poskušati približevati. Resnica, »najdena« skozi mehanizme objektivnosti je popolna in absolutna, ostale vednosti veljajo za pomanjklive, partikularne ali (če se kriterijem objektivnosti ne uspejo zadosti približati oziroma prilagoditi) za laž, dezinformacije, zavajanje. Medijski diskurz od vseh vednosti, ki se želijo skozi medije uveljaviti, zahteva prilagajanje resničnostnim kodam objektivnosti. Z drugimi besedami; kaj velja za resnico je odvisno od vsakokratnih specifičnih pogojev proizvodnje resnice.

Seveda je resnica nujna za vsak diskurz, ker ga poenoti in poenostavi in bi se brez pojma resnice diskurzi izgubili v relativizmu. Problem medijskega diskurza je vztrajanje pri eni in edini resnici, ki privilegira ekspertno vednost in deluje izključevalno in totalitarno. »Prizadevanje za objektivnost, s svojo neizpodbitno »resnico«, ki se nahaja v predpostavljani univerzalni, empirični realnosti, je ravno napačen projekt za novinarstvo v demokraciji; je projekt, ki je totalitaren v svojem bistvu.« (Fiske, 1997: 177, prevedel P. K.) Če si hoče medijski diskurz zaslužiti pridevnik demokratičen, s katerim se pogosto neupravičeno hvali, mora v medijski prostor spustiti tudi resnice dominiranih diskurzov in jim dati status, ki si ga zaradi svojega družbenega pomena zaslužijo, čeprav se ne formirajo po kriterijih objektivnosti. Novinarstvo je kulturni mehanizem, ki vse prevaja v zdravo pamet (Hartley, 1996: 107) in nobenega dobrega razloga ni, da resnice depriviligiranih, žensk, manjšin in ostalih, katerim uradne resnice ne zadoščajo in se z njimi ne strinjajo, ne bi bile del medijskega diskurza. Angleški izraz za nekoliko neposrečeno slovensko besedno zvezo zdrava pamet (ki ima izključevalno, klinično konotacijo) je »common sense« in tukaj bi radi dali poudarek na prvo besedo, common, se pravi skupen. »Common sense« bi po definiciji moral biti skupni smisel, se pravi množica pomenov, s katerimi posamezniki osmišljajo družbo in mediji bi morali zagotavljati čim več teh skupnih pomenov. Tako pa strokovni kriteriji, ki uravnavajo produkcijo medijskih tekstov, delujejo kot politični kriteriji in diskriminirajo vednosti različnih

družbenih skupin na račun vednosti, ki jo proizvaja peščica ekspertov, ki so si uzurpirali nadzor nad produkcijo resnice le zase. Takšno delovanje pa jim omogoča prav razširjena in neizpodbijana »resnica«: da je resnica samo ena.

3.4. Uresničenje, samoumevnost resnice

Resnica je točka nespornosti, tisto, o čemer se ne razpravlja in ne sprašuje. Deluje skozi samoumevnosti in je temelj in cilj vsakega diskurza. Vsak diskurz želi (na različne načine) »spoznati« resnico in jo nato uveljaviti ter razširiti. Da neka vednost lahko velja za resnico, mora biti kolektivno prepoznana in skozi diskurz uresničevati delovanje določenih oblastnih razmerij. Brez množične prepoznanosti in priznanja resnica ne more učinkovati; šele ko je kolektivna je lahko razlog in opravičitev nekega delovanja in tako dejavnik oblasti. In ravno mediji lahko zagotovijo resnici to tako pomebno razširjenost in prepoznanost, zato so mediji pomemben prostor resničnostnih bojev. Resnica pa ni le glavni zastavek in nagrada v diskurzivnih bojih; je tudi osnova diskurza in ga skozi samoumevnosti šele omogoča. Vsaka komunikacija temelji na samoumevnih predpostavkah, ki jih imajo vsi udeleženci komunikacije za resnične. Tukaj se trudimo razkriti samoumevne predpostavke medijskega diskurza, v katerih »naravi« je, da ostajajo skrite. Gre za še en diskurzivni boj, boj diskurza, ki pristaja na mnogoterost resnic proti totalitarnemu diskurzu ene resnice.

Proces, v katerem nastaja resnica, bomo tukaj imenovali »uresničenje«. Resnica se kaže kot produkt opazovanja resničnosti s posebnimi strokovnimi postopki. A ravno ti posebni strokovni postopki v procesu uresničenja proizvedejo resnico, ki jo določa diskurz (oziroma način iskanja resnice, ki je diskurzivni postopek), ne diskontinuirana in neurejena materialna realnost sama. Resnica in resničnost sta tesno povezani, a ne v smislu, da resničnost skriva resnico, ki jo je potrebno le odkriti. Tudi resničnost sama je urejena in oblikovana skozi diskurz (kot smo pokazali v prejšnjem poglavju). Funkcija resničnosti je bolj v tem, da daje resnici legitimnost in avtoriteto, saj sklicevanje na iskanje resnice skozi postopke objektivnosti resnico naturalizira, ji da status »naravne« vednosti, ki jo določa nespremenljiva in od diskurza neodvisna resničnost. Z drugimi besedami: v razmerju resnica-resničnost ena ni pred drugo, ampak se vzajemno podpirata in za nazaj upravičujeta in potrjujeta. Monopol nad resnico si medijski diskurz zagotovi z dvema potezama. Najprej si orodja za iskanje resnice izposodi od t.i. eksaktnih ved, ki imajo že samoumeven status legitimnih iskalk resnice, potem pa »najdeno« resnico razglasi za edino in to utemelji ravno s postopki, s katerimi resnico najde.

Objektivno iskanje resnice ima lahko za rezultat le objektivno resnico in ravno zaradi tega, ker je objektivna, je ta resnica tudi splošna, edina veljavna in za vse zavezujoča.

3.5. Iskrenost

Za iskrenost je značilno, da je v polju samoumevnosti dojeta kot osebna značilnost avtorjev izjav, ki so del novinarskega diskurza, ne kot učinek diskurzivnega delovanja. V medijskem diskurzu avtor ni subjekt in diskurzivnih postopkov ne more zavestno obvladovati ali jih uporabljati v skladu z nekim posebnim interesom. (Foucault, 2001: 101) Diskurzivni režim določa tekste neodvisno od avtorjevih intenc ali interesov. Iskrenost kot zavezanost resnici (ki naj bi bila »notranja« etična vrednota novinarjev) je tako le ideološki učinek, ki prikriva naravo bojev za posest in distribucijo resnice. Ti boji so v običajnem dojemanju novinarstva dojeti kot boji med iskrenostjo in lažjo (dezinformacijo, zavajanjem) v klasični manihejski črno-beli podobi, ki je tako značilna za novinarski diskurz. Zato moramo poudariti, da »lažnivi« politiki in »resnici zavezani« novinarji delujejo v *resničnem istega diskurza* (Foucault, 1991: 6-8) in s svojo interakcijo vzdržujejo oblastno ekonomijo, kjer resnica predstavlja glavno vrednost. Boj med lažjo in resnico nima dokončnega zmagovalca. Cilj tega boja ni končna resnica, ki čaka na svoje odkritje. Cilj boja je uveljavitev neke določene resnice (ki v absolutnem smislu ni nič bolj resnična ali boljša od katerekoli druge) kot absolutne resnice, ki potem za nazaj legitimizira postopke svoje uveljavitve. Okviri, v katerih se ta boj dogaja, so konvencije značilne za dominantne diskurze. Pomen ideološkega učinka iskrenosti je ravno v tem, da težišče novinarskega diskurza postavlja v odnos do resnice. Ta odnos do resnice je postavljen kot binarna opozicija laž-resnica, kar prikriva diskurzivno naravo resnice in postavlja za samoumevno, da obstaja enotna, od diskurza ločena resnica.

Ker je boj za resnico boj za oblast, proizvaja določene oblastne učinke. Tako lahko iskrenost razumemo kot pokornost, sprejemanje določenega režima resnice. Resnica, ko je enkrat uveljavljena, zahteva verjetje; o resnici se ne razpravlja, ampak je sama šele podlaga za vsako razpravo. Element verjetja je bistven za razumevanje delovanja režimov resnice. Akterji novinarskega diskurza delujejo znotraj svojih resnic, ki jim verjamejo, in obenem vernike drugačnih resnic obtožujejo laganja. Toda sama nocija, da je mogoče lagati, je naivna. Resnice se ne da imeti v posesti ali z njo manipulirati v skladu s sebičnimi interesi. Politiki (ki v

novinarskem diskurzu veljajo za lažnivce¹²) ne zavajajo ali lažejo. So popolnoma iskreni, saj verjamejo v tisto, kar govorijo. Nihče ne obvladuje resnice, vsi smo ujetniki režimov resnice in vsi čutimo in izvajamo njegove učinke. Verjeti, da je mogoče lagati, je del celotne ideološke operacije iskrenosti, saj se resnica vzpostavlja na dveh ravneh – skozi svoje nasprotje laž in kot nekaj kar je absolutno in obenem dosegljivo spoznanju. Če, kot smo tukaj naredili, ovržemo možnost absolutne resnice, postane tudi vprašanje: «Kdo laže?» nepomebno. Če ni absolutne resnice, tudi laži ne more biti. Da bi bilo laganje, zavajanje ali manipuliranje sploh mogoče, bi bilo treba poznati pravo resnico, kar je paradoks. Seveda je treba upoštevati, da resnica nastaja, se ohranja in distribuira skozi oblastne boje, a ti so od subjektov in njihov želja in namenov neodvisni. Resnica je sicer proizvedena diskurzivno, a ne zavestno ali z namenom. Nima opore v neki od diskurza ločeni realnosti, a obenem to ne pomeni, da je popolnoma arbitrarna ali odvisna od psiholoških dejavnikov svojih iskalcev in širiteljev. Vsaka resnica nastane po strogih diskurzivnih konvencijah, kajti ravno težavnost »iskanja resnice« je pogoj, da je dostopna le peščici in zahteva posebne, težko pridobljive spretnosti za svoje iskanje. Spretnosti za iskanje resnice in sama resnična vednost so porazdeljene (in se reproducirajo) po oseh družbene neenakosti. Vsaka vednost ne more postati resnica, čeprav si vse za to prizadevajo. Najprej mora zadostiti vsem zahtevnim kriterijem in konvencijam, ki jih narekujejo dominantni diskurzi; resnico lahko odkrijemo le na »znanstven«, »objektiven« način. Če želimo napisati kritiko medijskega diskurza, ne smemo nasesti mitu o eni sami, absolutni resnici. Problem medijskega diskurza ni manipulacija ali izkrivljanje resnice, temveč ravno totalitarni učinki aktualnih režimov resnice, ki izhajajo iz mita o eni sami resnici.

¹² Novinarji imajo do ekspertov ambivalenten odnos; po eni strani so viri resnice, saj imajo “magične” sposobnosti iskanja resnice, po drugi so ravno zaradi tega svojega specifičnega odnosa do resnice nagnjeni k pokvarjenosti in pogosto lažejo in ravno zato je “laž” eksperta (ki jo lahko razkrinka le “resnica” iz ust drugega eksperta) škandal.

4. NEVTRALNOST

Nevtralnost je osnovna zapoved objektivnosti. V novinarskih tekstih je objektivnost velikokrat zreducirana na nevtralnost, oziroma je oznaka »biti objektivni« uporabljena za nevtralno stališče. Da se oznaki nevtralno in objektivno pojavljata kot sinonima, ni naključje. Pogled, ki ni umeščen, ki ne prihaja z nobene pozicije, se pravi nevtralni pogled, je namreč osnova objektivnosti. Nevtralni pogled objektivnost šele omogoča in tehnike nevtralnega gledanja objektivnost ohranjajo in utrjujejo. V tem poglavju bomo najprej poskušali podati kritiko nevtralnega pogleda s pomočjo teorije Donne Haraway (1999), nato pa raziskati delovanje nevtralnosti in opisati nekatere učinke, ki jih ima na novinarske tekste, novinarje same in bralstvo.

4.1. Nevtralni pogled in umeščene vednosti

Nevtralni pogled je tisti, ki označuje, a sam ni označen, vidi vse, a sam ni viden. Z domnevno nezainteresirane pozicije opisuje dogodke »kot so se zgodili«. Vzpostavi se skozi razliko od drugačnih pogledov, ki naj bi bili omadeževani z interesi in subjektivno presojo, skratka pristranski. Nevtralni pogled hoče nasprotno veljati za nedolžnega, nevpletenega v diskurzivne procese, ki oblikujejo realnost. Še več, samo možnost obstoja teh diskurzivnih procesov zanika in zamolči. Je osnovna predpostavka, ki omogoča delovanje tudi drugih dominantnih diskurzov, najbolj očitno lahko to vidimo na primeru prava. Celotni pravni diskurz temelji na nevtralnosti, ki je osnova zakonov in dojeta (kot vsi obravnavani ideološki učinki) kot osebna lastnost pravnikov in pravnice. Nevtralni sodnik odloči o tem, kaj se je »zares« zgodilo tako, da v skladu s posebnimi diskurzivnimi tehnikami (značilnimi za dominantne diskurze, ki imajo za svojo profesionalno ideologijo objektivnost) iz izjav pristranskih, z interesi obremenjenih prič, izdelava podoba realnosti, kot jo vidi nevtralni pogled. Podobno ravna novinar, ko producira svoj tekst. Iz izjav prič dogodkov in ekspertov¹³ sestavi tekst, ki išče resnico dogodka »nekje vmes« med domnevno pristranskimi izjavami. Novinarski tekst je nevtralen, a za razliko od pravnega ne poda sodbe; to naj bi prepuščal bralcu. To je eden najpomembnejših trikov medijskega diskurza in pogoj za uspešno učinkovanje nevtralnosti; branje novinarskega teksta je ideološko dejanje in kot tako nujno vodi v določeno bralsko sodbo (nabor razumevanj klasičnih novinarskih tekstov je zelo omejen). Nevtralna naracija interpretacijo napisanega lahko

¹³ Novinarski viri so vedno izjave, se pravi diskurzivni elementi. Tudi če je novinar "tam", je vir teksta njegova percepcija dogodka, filtrirana skozi filter objektivnosti, ne dogodek sam.

prepusti bralstvu ravno zato, ker način produkcije teksta oziroma diskurzivni režim, v katerega je ta produkcija vpeta, v primeru medijskih tekstov na bralstvo učinkuje zelo določno. Z drugimi besedami: bralci in bralke si medijske tekste interpretirajo na enak način (ta način je določen z diskurzivnim režimom) in ravno tu se skriva najpomembnejši učinek nevtralnosti. Novinarski teksti **so** nevtralni (v pomenu, da ne podpirajo določene strani v konfliktu ipd.), a le zato, ker diskurzivni režim, katerega del je nevtralna naracija, zagotavlja, da se bo bralska interpretacija dogajala na način, ki ga določa ta diskurzivni režim. Tako se interpretacija bralstva omejuje in nadzoruje skozi navidez nedolžno nevtralno posredovanje informacij zavednim državljanom in državljanom.

Omenili smo že, da nevtralnost zase pravi, da ne prihaja od nikoder in nima lastne pozicije v družbeno-diskurzivnih bojih. Vendar to, da pozicija, s katere govori nevtralnost, ni vidna, še ne pomeni, da ne obstaja. Pogled, ki zase pravi, da ni umeščen, je vedno pogled vladajočih in nevtralni pogled je pogled belih bogatih moških. Razlog, da pozicija nevtralnosti ni vidna in prepoznana kot pozicija določenega družbenega razreda (ideje, pogledi in predstave, skratka ideologija bogatih belih moških velja za splošno resnico in nikogaršnje, brezinteresno stališče) je neoznačenost vladajočega razreda. Rasno, spolno in ekonomsko označevanje se dogaja na podlagi norme, ki je beli, lastnik, moški. Slednje so neoznačene in neopažene kategorije in diskurzivni režim, ki vpelje in ohranja rasno, spolno, etnično, ekonomsko in druge diskriminacije, mora veljati za nevtralen in pravičen (v ideologiji objektivnosti sta nevtralnost in pravičnost oziroma »fairness« v logični zvezi – nevtralno je tudi pravično). Nevtralnost je tista komponenta medijskega diskurza, ki daje večjo težo in poudarja izjave belih, bogatih in moških skozi dva mehanizma. Kot prvo, pripadniki omejenih kategorij so tudi akterji dominantnih diskurzov, ki upoštevajo nevtralnost in za katere je medijski diskurz metadiskurz, kot drugo pa nevtralnost ne izbira izjav glede na raso, spol ali bogastvo izjavljalcev, temveč se diskriminacija zgodi že korak prej. Kode medijskega diskurzivnega režima poskrbijo, da so le izjave vladajočih primerne¹⁴ da postanejo del medijskega diskurza, vloga nevtralnosti je le v tem, da jih prepozna in izbere. Se pravi, nevtralnost deluje le kot izvrševalec določenih oblastnih učinkov, katerih korenine so drugje. Nevtralnost kot temelj javnega komuniciranja je zato tako teoretsko kot politično nevzdržna. Pogled, ki ne prihaja od nikoder je vedno pogled

¹⁴ Primerne v smislu pretehtane, premišljene, nepristranske, skratka nevtralne. Ker so akterji nevtralnih izjav (znanstveniki, politiki, pravniki) praviloma sami neoznačeni, se tudi njihove izjave ne kažejo kot označene, subjektivne, parcialne ali pristranske, kajti "njihova" ideologija (seveda ne kot njihova last, temveč kot ideologija, katero izvajajo skozi določene ideološke prakse in rituale) je obenem splošna, univerzalna in za vse zavezujoča.

gospodarja, ki se oddalji od vseh in vsega, da si pridobi neomejeno oblast. Na nek način je tak pogled dejansko nevtralen, saj ni artikuliran na zavestni ravni in se izvaja nezavedno – njegovi akterji verjamejo v splošno dobro. Novinarji so prepričani da delujejo v korist javnosti. Ideološki »catch« je ravno v tem, da je v ideologiji nevtralnega stališča zajeta tudi skrita predpostavka, aksiom o nujnosti posebne kaste, kateri je edini dana zmožnost prakticiranja nevtralnega pogleda. Ta pogled ti izbranci (in redkeje izbranke) potem (vsaj tako verjamejo) prakticirajo v korist vseh. Naracija nevtralnosti označenim vzame besedo tako, da jih ravno zaradi njihove označenosti okliče za nesposobne prakticiranja nevtralnega pogleda. Ob tem je treba še poudariti, da si tu ne prizadevamo za pravico označenih do prakticiranja nevtralnosti. To bi bil nesmisel, saj »moramo iskati perspektivo s tistih gledišč, ki jih nikoli ni mogoče spoznati vnaprej, ki obljublajo nekaj prav izrednega, se pravi vednost, ki lahko konstruira svetove, ki bodo manj organizirani po oseh dominacije.« (Haraway, 1999: 307)

Nevtralnost na podoben način, kot smo ga opisali v poglavju o realizmu, diskreditira vednosti, ki bi jo lahko subvertirale. Realizem heretične vednosti označi za subjektivna blebetanja ali ideološko zaslepljenost. Nevtralnost prav tako predvidi in označi upor nase, ter ga poskuša speljati v relativizem. Dominatni diskurzi vedno »predvidijo« mogoč upor in ga skušajo nadzorovati tako, da tudi upor, ki je nujna strukturna komponenta diskurzivnega delovanja (Foucault, 1991: 95-96, 105-110), ohranja temeljne predpostavke strukture. V primeru nevtralnosti je tak »nadzorovan upor« relativizem, ki podeljuje vsem vednostim enako vrednost. Relativizem nastopa kot nasprotje nevtralnosti, saj nevtralnost išče resnico med različnimi izjavami (ali, bolje rečeno, daje status resnice izjavam, ki so deli dominantnih diskurzov), relativizem pa daje vsem resnicam enako vrednost. Relativizem ni upor, temveč ena od možnih izpeljav nevtralnosti. Kritika nevtralnosti mora najti političen program, ki je v nevtralnosti navzoč, ga zavreči in predlagati drugačno diskurzivno politiko, česar pa ni mogoče storiti, če obravnavamo vse resnice kot enakovredne. Na čisto abstraktnem nivoju morda so enakovredne, zaradi same diskurzivne »narave« realnosti, kjer nič ni bolj ali »resnično«, vendar moramo, če želimo napisati kritiko nevtralnosti, uvesti preferiranje določenih stališč in pogledov. Pri tem si bomo pomagali s konceptom umeščenih vednosti Donne Haraway (1999). Poleg že naštetih razlogov, zaradi katerih je kritika nevtralnosti nujna, še spomnimo na poglavje o resnici, kjer smo videli, da je vednost, ki jo proizvajajo dominantni diskurzi nujno arbitrarna, fantastična in iracionalna ter da ima lahko pogubne realne učinke. Eden izmed pglavitnih razlogov za to je ravno iskanje resnice s pozicije nevidnega vseobsegajočega očesa.

Razteleseno, objektivno gledanje je optična iluzija. Vsak pogled prihaja od nekje in tisti, ki se pretvarja, da ne prihaja od nikoder, generira neprevidljive politične učinke, ki se kažejo v totalitarnosti medijskega diskurza. Pozicija, s katere govori nevtralnost, je skrita, a tu ne gre za cinizem ali manipulacijo; skrita je tudi samim akterjem nevtralne govorice. Ideologija objektivnosti v vseh manifestacijah, ki smo jih dosedaj obravnavali (vera v eno resnico, nevtralnost, realizem) jemlje avtonomijo akterjem diskurza in podeljuje popolno oblast diskurzivnim mehanizmom, katerih zahteve akterji diskurza (t.j. novinarji) le izvršujejo. Uteleseno videnje in umeščene vednosti, ki bi jih tako videnje generiralo, bi lahko pomenile vnos inovacij in vključevalnosti v monotoni in ekskluzivni medijski diskurz. Umeščene vednosti nikakor ne pomenijo arbitrarnih, »subjektivnih« vednosti. Nastajajo skozi teoretizacijo in ozaveščanje diskurzivnih procesov, ki določajo družbeno realnost in se ne izogibajo odgovornosti za diskurzivne učinke, ki jih sprožajo. Objektivna vednost je neodgovorna vednost zaradi treh velikih mitov objektivnosti: mita o eni, nedeljivi in enotni resnici, mita o od diskurza ločeni realnosti in mita o magičnih postopkih, s katerimi lahko iz nedolžne realnosti prinesemo nedolžno resnico. Zaradi teh naivnih in poenostavljajočih predpostavk se znotraj ideologije objektivnosti ne da misliti družbenih učinkov te ideologije, saj je ločenost diskurza, realnosti in družbe zajeta že v predpostavkah samih. Objektivnost se odgovornosti znebi tako, da zamolči in spregleda družbene učinke diskurzivnega delovanja.¹⁵ Glavna diskurzivna mehanizma pri tem sta redukcionizem in empirizem, ki družbo predstavljata kot vsoto dejstev in dogodkov in znotraj katerih se ne da misliti strukture. Umestitev vednosti, pozicioniranje, pa nasprotno nosi s seboj polno odgovornost za izrečeno. Tukaj ne mislimo na nekakšno »lobiranje« ali kaj podobnega; umeščene vednosti pomenijo vednosti o konkretnih življenjskih izkušnjah, resnice tistih, ki jih sistem objektivnosti v svoji splošnosti izključuje iz javnega diskurza. Ravno očitek lobiranja ali sledenja parcialnih interesom je klasičen poskus diskreditacije umeščenih vednosti s strani objektivnosti. Splošne pravice in splošna pravičnost vedno pomenijo privilegije za tiste, ki uživajo status splošnosti, se pravi za neoznačene. Označevanje, ki ima za posledico vpeljavo družbenih razlik, ki so osnova za diskriminacijo, se dogaja ravno skozi sistem formalne, objektivne enakosti. Objektivnost formalno priznava enako veljavo vsem resnicam, a z zelo pomembnim zadržkom. Vse resnice morajo biti formirane skozi diskurzivne mehanizme objektivnosti, kar jih naredi neškodljive in oropa njihove specifičnosti. V nasprotju z ideologijo objektivnosti bomo zato rekli: vse pozicije in vse resnice si niso enake. V skladu z našim namenom si preferiranje

¹⁵ "Videnje je vedno vprašanje moči gledanja ... S čigavo krvjo so bile oblikovane moje oči?" (Haraway, 1999: 307)

zaslužijo pozicije žensk, koloniziranih, ne-lastnikov, rasno, spolno, etnično in drugače označenih, ker se da le s teh pozicij zamisliti ne-totalitarne in ne-splošno-diskriminacijske načine družbenega komuniciranja. »Stališča podvrženih niso »nedolžne« pozicije. Nasprotno, preferenco dobijo zato, ker je v principu najmanj verjetno, da bodo dopustila zanikanje kritičnega in interpretativnega jedra vse vednosti.« (Haraway, 1999: 305). Perspektiva umeščenih vednosti je v nadomeščanju trenutno dominantnih diskurzov, ki izhajajo iz objektivnega pogleda in generirajo politično in družbeno nevarne vednosti, s kolektivnimi (alternativa objektivnosti ni subjektivnost, temveč kolektivnost), umeščenimi diskurzi, ki generirajo politično in družbeno odgovorne vednosti.

V nasprotju z nevtralnostjo, koncept umeščenih vednosti predvideva upoštevanje razlik, interesov in družbene umeščenosti. Sistem objektivnosti generira družbene razlike z označevanjem, a jih obenem poskuša prikriti in zabrisati skozi formalno enakost. Nevtralnost razlike *nevtralizira* – v nevtralnem govoru se zdijo razlike nebistvene in sam nevtralni govor ni sposoben videti realnih učinkov razlik¹⁶, ki lahko diskriminatorno delujejo le skozi sistem »enakosti«. Umeščene vednosti, ravno nasprotno, izhajajo iz družbenih učinkov razlik in razlike ohranjajo in poudarjajo. Medtem ko sistem objektivnosti razlike prikriva in briše, umeščene vednosti ravno skozi poudarjanje razlik odpirajo perspektive egalitarnosti. Takšna egalitarnost ni tista formalna egalitarnost, ki je tudi odgovorna za vpeljavo razlik, ampak egalitarnost *neenakih* razlik. Razlike umeščene vednosti obravnavajo glede na njihov specifičen družben pomen in učinek. Pri tem se držijo umeščenosti, utelešenja in pozicioniranja, ki nadomesti vsevidni objektivni pogled trenutnih dominantnih diskurzov. Zaradi svoje umeščenosti v družbo delujejo odgovorno in politično v nasprotju z neodgovorno in totalitarno anti-politiko objektivnosti.

Diskreditacija kolektivnih subverzivnih diskurzov kot subjektivnih neumnosti, ideologije ipd. ni zavestna ali preračunana. Pozicije, ki zavračajo objektivnost, s stališča objektivnosti nujno veljajo za nevednost, norost ali zaslepljenost, ker si subjektov, ki so akterji subverzivnih diskurzov, s stališča očesa gospodarja sploh ni mogoče zamisliti. Podoba družbe, ki jo vpeljuje in vzdržuje diskurzivni režim objektivnosti, je skupina atomiziranih, prosto zamenljivih, abstraktnih posameznikov, ki jim v imenu poenotenja v formalni enakosti z eno roko briše razlike, ki jih z drugo vpeljuje. Obstoje družbenih subjektov, ki se formirajo ravno s poudarkom

¹⁶ Simptoma te poteze nevtralnega govora v drugačnem kontekstu sta slogan Vsi drugačni, vsi enakopravni in t.i. antirasistični slogan z MTVja "We are all the same", ki skušata razlike nevtralizirati v formalni enakosti

na družbenih razlikah je zato s stališča objektivnosti nezamisljiv. Pozicije dominiranih so subjektne pozicije. Diskurzi dominiranih so diskurzi, katerih akterji so tudi subjekti, ne le izvrševalci zahtev diskurzivnih mehanizmov. Dominantni diskurzi obstajajo le kot pravila, le formalno kot sistem postopkov in mehanizmov, ki izbirajo in urejajo izjave v skladu z določenim redom. Brezosebna in breztelesna forma objektivnosti de-subjektivizira akterje svojih diskurzov, medtem ko lahko v umeščenih vednostih zaslutimo avtonomijo akterjev-subjektov diskurza.

Pogled umeščenih vednosti je pogled od *nekje*. Gledati (in govoriti) z neke družbene pozicije je neprimerno le znotraj ideologije objektivnosti, kjer je vsaka umeščenost že a priori slaba. Umeščenost naj bi zamegljevala pogled in presojo in preprečevala videti stvari take, kot so. Takšna poenostavitev ni le bizarna, je tudi politično nevarna. Je skrajno konservativna, ker kljub vsem »odkritjem« in »napredkom« struktura dominantnih diskurzov ostaja enaka, kar pomeni da obstajajo enaki tudi oblastni učinki teh diskurzov. Objektivnost v medijskem diskurzu ohranja družbeni red skozi ohranjanje realnosti; ne glede na vse nove dogodke, o katerih poročajo mediji, z uporabo objektivnosti strukturirajo realnost na vedno enak način, kar pomeni, da mehanizmi medijskega diskurza izključujejo samo možnost spremembe. Na drugi strani pa umeščeni diskurzi niso vezani na stroga formalna pravila in poenoteni, zato odpirajo nove povezave in neslutene možnosti. Značilnost umeščenih diskurzov ni fiksna lociranost v konkretnih telesih konkretnih posameznikov, delujejo skozi odgovorno drsenje v polju razlik. Ravno razlike, ki jih dominantni diskurzi vpeljejo, da lahko vladajo skozi pozabo teh razlik, služijo umeščenim diskurzom za osnovo subverzije. S preprečevanjem izbrisa in pozabe družbenih razlik lahko parcialne pozicije dobijo družbeno moč in veljavo.

4.2. Zakrivanje vloge medijskega diskurza v družbenih procesih

Eden od pomembnih diskurzivnih postopkov nevtralnosti je zakrivanje vloge medijskega diskurza v družbenih procesih. Mediji niso nekaj ločenega od družbe, nekaj kar bi delovalo izven družbe – tudi sami so družbeni proces (Hartley, 1996). Zakrivanje družbene vloge medijev seveda ni zavestno delovanje medijskih akterjev, temveč ideološka operacija. Del medijske ideologije je tudi ločenost družbe od medijev. Medijski akterji medije dojemajo kot »ogledalo družbe«, kot nekaj, kar obstaja neodvisno in ločeno od družbenih procesov in jih le opisuje ali, bolj natančno rečeno, odslikuje (v skladu s pogosto metaforo ogledala). O tem smo se lahko prepričali tudi na POP TV. Novinar Edi Pucer je za komentar izidov referendumu o

vstopu v EU in NATO prosil zunanjega ministra Dimitrija Rupla, ki je najprej izrazil zadovoljstvo z rezultatom referendumu, potem pa svojo izjavo sklenil z besedami: »Hvala tudi vam, za vašo pomoč pri obveščanju javnosti.« Edi Pucer je nato odgovoril: »Saj mi smo bili vendar nevtralni.« (POP TV, 24 ur, 23. 3. 2003) Seveda sta oba govorila »resnico«. Medijsko poročanje je pomagalo k zmagi zagovornikov vstopa v NATO in EU. Obenem pa *je bilo* nevtralno. Še več, medijsko poročanje je pripomoglo k zmagi uradnega stališča, stališča vladajočih, ravno zato, ker je bilo nevtralno. Prej navedena govorca bi omenjeni primer verjetno komentirala drugače; zmagala je stran, ki je govorila resnico, pri čemer je pripomoglo tudi korektno, nevtralno in objektivno poročanje medijev. S takšno interpretacijo se tu strinjamo, vendar je treba dodati pomembno opombo. Zaradi specifične narave objektivnega pogleda in ideologije ene resnice, lahko za resnico velja le uradna resnica in zares objektivno poročanje bo to vedno potrdilo.¹⁷ Družbeno delovanje, od katerega se želi medijski diskurz distancirati, je ravno uveljavljanje ekspertne vednosti kot resnice ali celo postavljanje ekspertne vednosti za realnost samo. Kako ti procesi potekajo smo si ogledali v poglavjih o realizmu in resnici. Specifična vloga nevtralnosti je, da ta delovanja poskuša prikriti. Nevtralna naracija daje medijskemu diskurzu videz nedolžnosti in nevpletenosti. Nastopa kot ne-pozicija, odsotnost kakršnegakoli interesa, predsodkov ali preferiranja. Vendar bi v trenutku, ko bi medijski diskurz takšno nevtralnost dosledno izvajal, moral utihniti, saj z izginotjem družbene pozicije izgine tudi motiv za družbeno komunikacijo. Z drugimi besedami; če mediji niso del družbenih procesov, če v njih nimajo nobenega zastavka in nobene vloge, zakaj potem sploh karkoli sporočajo? Vsak diskurz je nujno že vpleten v diskurzivne boje, ki so del družbene konstrukcije realnosti. Medijski diskurz ravno s poudarjanjem nevtralnosti, objektivnosti ipd. naredi gesto dominantnih diskurzov, ki prelomi s »subjektivnimi«, »parcialnimi« in »ideološkimi« diskurzi. Nevtralnost ne pomeni, da je nek diskurz izven diskurzivnih bojev. Nevtralnost je le določena taktika, ki znotraj teh bojev izjemno dobro deluje in je značilna za vse dominantne diskurze, ki so to postali ravno zaradi svoje uporabe taktik objektivnosti. Zanikanje diskurzivnega ustroja realnosti je moč trenutnih dominantnih diskurzov (pozitivizma v naravoslovju, behaviorizma v sociologiji in psihologiji, neoliberalizma v politiki in ekonomiji, objektivnosti v novinarstvu) in obenem njihova šibka točka, iz katere je potrebno izpeljati kritiko teh diskurzov.

¹⁷ V medijskem diskurzu velja za problematično le vednost, ki odstopa od "pravih" kriterijev za iskanje resnice. Da resnica vedno prihaja iz ust ekspertov je samoumevno, saj ti obvladajo "pravilne" postopke iskanja resnice.

4.3. Nevtralizacija kritike

Diskurzivni učinek nevtralnosti je nevtralizacija kritike, seveda v omejenem obsegu v katerem se kritika v medijih sploh lahko pojavi glede na izključevalne diskurzivne postopke realizma. Nevtralizacija je tu mišljena v pomenu kot ga ima recimo v vojaškem diskurzu nevtralizacija grožnje. Učinek nevtralnosti na medijske tekste je torej otopitev kritike, delanje kritike nenevarne.¹⁸ Nasprotovanje uradnim resnicam svojo ostrino izgubi v mehanizmih, s katerimi medijski diskurz strukturira javno razpravo. »Zagovorniki sprememb so prisiljeni izgovarjati svoja heretična mnenja v dnevni svetlobi, v nasprotju z doxo, sprejemanjem ustaljenega reda... tisti, ki nimajo drugega namena kot ohranjati ustaljeni red, si lahko prihranijo napor delanja svojih predpostavk eksplinitnih.« (Bourdieu, 1994a: 426, prevedel P. K.) Nevtralnost implicira »pro et contra« sistem debate, ki temelji na poenostavitvi in redukciji kompleksnosti družbene realnosti. Ta redukcija poteka v skladu z medijsko ideologijo in nezavedno. Medijska ideologija predvideva družbeno realnost, sestavljeno iz binarnih opozicij (desnica in leвица, moški in ženske, Slovenci in tujci). Pro et contra debate soočajo domnevne pripadnike teh opozicij, medtem ko novinarji iščejo resnico »nekje vmes« med nasprotujočimi si mnenji. Takšne debate potrjujejo superiornost medijskega diskurza, ki je s posebnimi, objektivnimi postopki sposoben najti resnico, za razliko od subjektivnih mnenj nasprotujočih si gostov v oddaji. Glavno vlogo v takšnih medijskih tekstih¹⁹ imajo eksperti, katerih nasprotja so navidezna, kadar debatirajo med sabo, in prava ko so soočeni z Drugimi (ženskami, begunci, homoseksualci ipd.). Navidezna nasprotja so recimo tista med levico in desnico o podrobnostih tem, kot je na primer privatizacija bank, ki so že del konsenza uradne politike. Privatizacija sama velja za nujno, razlikujejo se le zamisli za njeno izpeljavo. Pri mnogih konkretnih družbenih nasprotjih besedo v medijih dobijo le eksperti (o norosti govorijo le psihiatri, o kriminalu le visoki policijski uradniki in državni eksperti z ministrstva za notranje zadeve). Zastopanost vseh strani, ki je ena od variacij načela nevtralnosti, v takšnih primerih pomeni, da ko je resnica označenih (norih, teroristov...) nevzdržna, jo pove kar ekspert, ki je z označenim v opoziciji. Vse strani nekega konflikta so zastopane le, ko gre za konflikt o podrobnostih neke drugače konsenzualne teme. V primerih, ko bi drugačen pogled lahko dejansko ogrožal uradno resnico, resnico nasprotnikov pove objektivni strokovnjak (ali novinar). Ker jo pove objektivno in nevtralnno, v skladu z zahtevani medijskega diskurzivnega režima, tudi resnica Drugih potrdi

¹⁸ «Ker imajo interes, da pustijo stvari take, kot so, poskušajo spodkopati politiko skozi depolitizirani politični diskurz, sproduciran skozi proces nevtralizacije.» (Bourdieu, 1994b: 131, prevedel P. K.)

¹⁹ Mišljeni so teksti v širšem pomenu: televizijske oddaje, članki, nastopi na radiu...

uradno resnico²⁰. Debate in soočanja mnenj so v medijskem diskurzu strukturirana tako, da se skozi njih proizvedena vednost vedno potrjuje uradno resnico. Nevtralni novinarji so kot inšpektorji OZN, ki iščejo orožje za množično uničevanje v Iraku. Ne glede na to, kaj najdejo v materialni realnosti, vsako njihovo odkritje potrjuje ustaljeni red. Diskurzivni mehanizmi objektivnosti lahko vsako »dejstvo« prilagodijo svojim skritim predpostavkam. Resnica je dana vnaprej, v skritih predpostavkah objektivnosti. Objektivni pogled je ne išče, temveč jo le potrjuje. To je vpisano že v samo strukturo objektivnega pogleda.

Nevtralnost vzdržuje navidezna nasprotja in umirja prava. »Za ta politično neoznačeni politični jezik je značilna retorika nepristranskosti ... na kratko, vse kar negira politični boj kot boj.« (Bourdieu, 1994b: 132, prevedel P. K.) Kontradiktorne in antagonistične pojave nadzoruje in omejuje resnobni pogled objektivnosti. V medijih je konfliktnost tolerirana le, če ustreza manihejskemu črno-belemu modelu realnosti. Tako se vsak konflikt poskuša razložiti kot konflikt med dobrim in zlim (svobodo in terorizmom, civilizacijo in barbarstvom), kjer je zlo vedno Drugi. Napetosti in družbeni konflikti, ki bi lahko zamajali ustaljeni red (napetosti patriarhata ali konflikt med lastniki in ne-lastniki), se nevtralizirajo skozi različne diskurzivne postopke nevtralnosti. Med njimi je treba, poleg že obravnavanih, omeniti še psihologizacijo in individualizacijo. Oba postopka temeljita na značilni potezi ideologije objektivnosti, ki predpostavlja atomizirano družbo med seboj ločenih posameznikov in v kateri so edini omembe vredni subjekti institucije uradne oblasti in avtoritete (politične stranke, univerze, banke...). Razen teh ideologija objektivnosti ne priznava nobenih drugih družbenih subjektov (oziroma si jih ne more niti zamisliti). Zato se obravnava resnic kolektivnih diskurzov v medijih dogaja kot da bi šlo za individualne resnice, ki so že zaradi svoje individualne narave omejene. Individualizacija recimo išče razloge za revščino v življenskih zgodbah posameznih revnih, za posilstva v izpovedih žrtev... Revni kot skupina v medijih ne morejo povedati svoje kolektivne resnice. Psihologizacija gre še naprej od individualizacije, ko išče razloge za družbene napetosti v individualni patologiji (razlog za revščino je premajhna motiviranost ali lenoba posameznikov), obe pa zanikata obstoj kolektivnih subjektov razen uradnih in sta simptom nezmožnosti misliti strukturo.

²⁰ Preprost primer: psihiater z diagnozo označi svoje paciente za nasilne in nezmožne normalne komunikacije. S tem namesto njih pove njihovo resnico, hkrati pa diskreditira njihovo zmožnost iskanja resnice (norec resnice ne more najti, saj je norost ravno nezmožnost objektivnega spoznanja) in upraviči svoje oblastno delovanje (prisilni jopiči, pomirjevala).

4.4. Nepristranskost kot ideološki učinek

Kot ideološki učinek se nevtralnost kaže kot neka subjektivna, »notranja« lastnost akterjev objektivnih diskurzov. Nevtralnost kot osebna lastnost pomeni neoznačenost in sposobnost videti resnico, videti stvari take kot so. Objektivno lahko govorijo le objektivni, kar pomeni da objektivnost vzame besedo Drugim, razen če so ti pripravljeni pozabiti svojo pozicijo in razlike (ki s pozabljenjem ne izginejo, še vedno imajo diskriminatorne učinke, a delujejo bolj prikrito in sofisticirano). Ko nekdo postane nevtralen se mora znebiti svoje družbene pozicije in parcialnega pogleda. Seveda to velja samo za označene. Eksperti se večinoma rekrutirajo iz neoznačenih kategorij, kjer ideološka praksa postajanja niti ni potrebna; neoznačeni so že vnaprej objektivni.

V nasprotju s samopodobo novinarstva, ki dojema nevtralnost in objektivnost kot nekaj, kar prihaja od znotraj, bomo tu trdili nasprotno. Novinarji so *vselej že* objektivni, če to hočejo ali ne, oziroma ne glede na svoje osebne in psihološke lastnosti. Nevtralnost novinarjev je rezultat nevtralizacije specifičnih pozicij, ki jo izvrši diskurzivni režim objektivnosti in katerega ujetniki so vsi medijski akterji in medijsko občinstvo. Nevtralnost se kaže kot osebni ideal, ki ga hoče doseči vsak novinar, a deluje od zunaj, skozi institucionalizirane novinarske standarde in konvencije pisanja, v katerih so zakodirane zahteve diskurzivnega režima objektivnosti. Se pravi, kritike medijev ne moremo zastaviti kot kritike neobjektivnosti novinarjev, temveč ravno skozi problematizacijo dejstva, da novinarji vselej so objektivni in kritičnim razkritjem družbenih implikacij tega dejstva.

5. ŠKANDAL

Škandal je reakcija na ogroženost kakšnega izmed elementov reda medijskega diskurza. Elementi, katerih ogroženost lahko spodbudi škandal so: diskurzivni mehanizmi, po katerih deluje objektivno novinarstvo, samoumevne predpostavke dominantnih diskurov in samoumevne predpostavke medijskega diskurza. Reakciji medijskega diskurza na ogroženost svojih diskurzivnih mehanizmov bomo rekli cenzorski škandal, na ogroženost predpostavk ustaljenega družbenega reda klasični škandal, na ogroženost samoumevnosti medijskega in dominantnih diskurzov pa obrambni škandal. Tem trem tipom škandala ustrezajo tudi tri specifične funkcije škandala v medijskem diskurzu. Cenzorski škandal skrbi za postavljanje in ohranjanje meja medijskega diskurza, klasični za regeneracijo dominantnega diskurzivnega reda in navidezno kritičnost, obrambni pa brani meje diskurza pred potencialno nevarnimi diskurzi, ki se poskušajo prebiti v ali pa le izzivajo medijski diskurz. Diskurzivni postopki, ki delujejo skozi škandal so postavljanje, ohranjanje in branjenje meja diskurza. Diskurzivni učinek škandala je videz kritičnosti medijskega diskurza (ki prikriva totalitarnost sistema ene resnice). Ideološki učinek škandala je katarza, ki jo medijski akterji in bralstvo občutijo, ko je anomalija razkrita in s tem premagana ter red ponovno vzpostavljen. Oglejmo si vsak tip škandala posebej in poskušajmo utemeljiti in izpeljati zgornje trditve.

5.1. Cenzorski škandal

Cenzorski škandali so zanimivi, ker so primeri »cenzure« edini primeri, da so mediji predmet lastnega poročanja. Drugače nevidni mehanizmi in ideološke predpostavke medijskega diskurza ob poskusih cenzuriranja postanejo medijska tema. Čeprav še vedno delujejo kot samoumevnosti, jih je v primerih, ko mediji govorijo o svojem odnosu do kapitala, uradne oblasti ipd. lažje zaznati in opazovati funkcioniranje teh predpostavk. Medijska samopodoba namreč temelji na samoumevni ločenosti medijev in družbe (mediji le opazujejo), se pravi medijski avtonomiji. Cenzorski škandal se sproži ko je domnevna medijska avtonomija ogrožena. Kot bomo videli na primerih, se to lahko zgodi skozi konkretno politično ali ekonomsko nasilje. Funkcija cenzorskega škandala je ohranjanje diskurzivnih mehanizmov, značilnih za medijski diskurz. Ti mehanizmi vzdržujejo oblastna razmerja, delujoča skozi svobodo tiska in govora. Ta oblastna razmerja so, kot je značilno za vsa oblastna razmerja v

»svobodni družbi«, sofisticirana in niso dojeta kot oblike simbolnega nasilja. Vzpostavijo se ravno skozi distinkcijo do oblik cenzure, ki delujejo v nasprotju z načeli svobode tiska, govora itd. Cenzorski škandal je torej reakcija na konkretno nasilje nad osnovnimi načeli delovanja svobodnih medijev. Z obsodbo klasičnih oblik cenzure prikriva cenzorsko naravo same medijske svobode.

Poglejmo si primer, v katerem je tematiziran odnos med mediji in uradno oblastjo. V članku v Delu *Zamrznili operacijo Ščit* je zapisano: »Že programska komisija je svetnike opozorila, da bi lahko takšna oddaja pomenila, da postaja televizija »informativni in izobraževalni center ministrstev« oziroma da **načenja avtonomijo nacionalne televizije**.« (Kajzer, 2003b: 2, poudaril P. K.) V tej izjavi je tema razmerje med mediji in institucijami državne oblasti, ki je občutljiva točka tako medijskega poročanja kot medijske samopodobe in teorije. V izjavi je čutiti strah medijev pred izgubo »avtonomije«²¹, ki bi jo povzročilo vmešavanje institucij državne oblasti v delo medijev. A ta strah je neutemeljen. Na diskurzivni ravni je avtonomija medijev že izgubljena, oziroma je nikoli ni bilo. Odvisnost medijev od vednosti, proizvedenih skozi dominantne diskurze je vpisana v samo strukturo medijskega diskurza, je del objektivnosti in se je vzpostavila skupaj z nastankom modernega novinarstva. Ko cenzorski škandal razkriva in problematizira poskuse neposrednega, materialnega vmešavanja uradnih avtoritet v medije, s tem zakriva, da je na diskurzivni ravni takšno vmešavanje nekaj vsakdanjega, saj so objektivni mediji vselej odvisni od uradnih, objektivnih virov »informacij«, t.j. vednosti. V nadaljevanju članka lahko preberemo: «... da lahko ima pogodba (med ministrstvom za obrambo in RTV, op. a.), resne posledice za novinarje in urednike, ki bi pri pripravi take oddaje sodelovali, saj bi tako neposredno kršili kodeks novinarske etike, ki določa, da se mora novinar izogibati situacijam, ki bi lahko privedle do konflikta interesov, s katerimi bi lahko kompromitirali svoje dobro ime oziroma novinarsko skupnost, prav tako pa se mora novinar odreči delu v politiki, državnih uradih ali drugih javnih institucijah.» (Kajzer, 2003b: 2) Izjava povzame bistvo medijske samopodobe: mediji pišejo le resnico, takšno kot je, in ne preferirajo nobene strani, če pride do konflikta. Nerodna situacija, ki je nastala v zvezi s sporno oddajo Ščit, kaže nelagodje medijev, ki se porodi iz suma o kolaboraciji z institucijami uradne oblasti. Zadeva je postala škandal zato, ker sta postavljena pod vprašaj temeljna mehanizma medijskega diskurza, nevtralnost in objektivnost, in se razreši skozi poudarjanje formalnih (pravna pravila in

²¹ Medijska avtonomija je samoumeven, ideološki pojem, ki se ne tematizira. Tudi tu ga ne bomo podrobneje obravnavali, na kratko lahko le rečemo, da avtonomija v medijski ideologiji pomeni neodvisnost od konkretnih, nasilnih posegov uradne oblasti v medije, medtem ko diskurzivno nasilje dominantnih diskurzov nad medijskim ni sporno.

novinarski kodeks) zahtev novinarstva in ogorčeno zavrnitev vmešavanje uradne politike v medije. Formalna pravila novinarstva, ki na diskurzivnem nivoju ravno podrejajo medijsko vsebino diktatu uradnih vednosti, na materialnem nivoju dokazujejo in ohranjajo medijsko nedolžnost in branijo medijsko avtonomijo. Sklicevanje na formalne zahteve, zaradi katerih je vmešavanje uradne politike v medije sporno, se nadaljuje: «Svetnik Martin Sedmak je ocenil, da bi morale biti uredniške »vajeti« v rokah RTVS, česar pa iz pogodbe ni razvidno.²²» (Kajzer, 2003b: 2) Diskurz uradne politike sproži škandal, ker razkrije tisto, kar mora ostati prikrito. Medijsko kolaboracijo, ki se izvaja na diskurzivni ravni, si želi zagotoviti tudi formalno, kar pa medijski diskurz določa kot cenzuro in se temu poskusu upre. Sam škandal ne razkriva konflikta med mediji in uradno politiko, prej gre za nesporazum oziroma spodrseljaj. Red mora ostati skrit, da deluje (Bourdieu, 1994b). Nerodna poteza uradne politike ga za hip razkrije, a reakcija medijev ga takoj spet zakrije in na novo vzpostavi. Sum v delovanje reda je ovržen skozi poudarjanje formalnih pravil, ki jih ta red določa. Spravo potrди naslednji citat: «Svetniki so nato podprli Jančiča, ki je predlagal, da se oddaja začasno zamrzne, saj si ne RTVS ne ministrstvo verjetno ne želita še večjega javnega škandala.» (Kajzer, 2003b: 2) Ob vsem poudarjanju kršenja formalnih pravil, se lahko vprašamo, ali bi oddaja, ki bi distribuirala identično vednost, a bi jo pripravljali novinarji brez vmešavanja ministrstva za obrambo, prav tako povzročila škandal? Kajti povod škandala je bil, kot lahko preberemo proti koncu članka; »tako (z zamrznitvijo oddaje, op. a.) se bo RTVS zavarovala pred očitki, da lahko oddaja pomeni tudi manipulacijo in zavajanje državljanov, ki so lahko prepričani, da gre za nepristransko novinarsko oddajo TVS« (Kajzer, 2003b: 2), ravno možen dvom v objektivnost in nevtralnost TVS. Tvegajmo trditev, da se mediji v primeru škandala Ščit niso toliko zbal za svojo avtonomijo, kot tega, da se oddaja, ki bi jo financirala in izvajala uradna politika, ne bi bistveno razlikovala od »avtonomnih« novinarskih oddaj. Oddaja Ščit bi lahko pokazala, da ni razlike med vednostjo uradne politike in novinarsko vednostjo in pokazala na pomen, ki ga imajo pri tem diskurzivni postopki objektivnosti. To je treba nujno preprečiti skozi škandal, ki namesto razkritja in spoznanja (kot se od škandala pričakuje) prinese zakritje in pozabo.

Moderna cenzura so ravno konvencije novinarskega pisanja. Objektivnost je sistem pravil, ki v sodobnem medijskem prostoru deluje kot cenzura, tako skozi redukcijem nevtralnosti in empirizem realizma, kar smo že obdelali, kot skozi svobodo, kar si bomo ogledali sedaj. Nova cenzura se vzpostavi skozi distinkcijo do stare, predmoderne cenzure, ki je delovala skozi

²² Slovična napaka je povzeta po izvorniku.

konkretne nasilne posege v delo medijev, kot so zaplenitve časopisov, prepovedi člankov, prečrtavanje delov določenih tekstov... Če je predmoderna cenzura (ki se je v slovenskem medijskem prostoru obdržala vse do konca osemdesetih let) delovala skozi nasilje, deluje moderna skozi svobodo. Osvoboditev, ki jo zgodovinsko prinese francoska revolucija, prinese nova gospostva, ki učinkujejo ravno skozi svobodo trga, posameznika, govora in tiska, kar so najpomembnejše demokratične pridobitve in osnove modernega gospostva. »V družbi, ki ji vlada buržoazija, je svoboda, ki jo sleherni posameznik a priori uživa »kot človek«, neposredno mehanizem razrednega gospostva.« (Močnik v Marx, 1985: 12) Svoboda tiska je omejena s formo, s pravili igre, ki so zbrana okoli mita o objektivnosti. »Za buržoazno gospostvo je bistveno, da je ideološko »kondicioniranje« formalno in ne vsebinsko ... Buržoazno gospostvo deluje preko čiste forme.« (Močnik v Marx, 1985: 13) Ta pravila ne zapovedujejo neposredno, temveč strukturirajo in rišejo meje medijskega diskurza. Pravila objektivnosti s strani medijskih akterjev niso dojeta kot systemska prisila ali nasilje, temveč kot sledenjem idealom, ki imajo svojo, idealno existenco in niso del sistemov oblasti. Zato delovanje po teh pravilih ne velja za pokornost ali ubogljivost, temveč za »odgovorno«²³ svobodno delovanje. Toda pravila objektivnosti so, kot vsaka diskurzivna pravila, del oblastnih bojev in kot taka določanja tako percepcijo realnosti, kot komunikacijo te percepcije. Da pravila objektivnosti ne veljajo za nasilna ali cenzorska (kar nedvomno so, saj niso konsenzualna ali zavestna, novinarji jih sprejemajo skozi ideološke prakse samoumevnosti – »tako pač je«) omogoča specifična narava delovanja teh pravil. Moderna cenzura namreč nastopi pred izrekanjem, ne po njem kot predmoderna cenzura.²⁴ Še več, objektivnost šele omogoča izražanje, deluje od znotraj, kot kreativna sila. Ta kreativna sila je ideološki učinek delovanja diskurza objektivnosti, ki onemogoča ozaveščanje nasilne narave svojega delovanja. Z drugimi besedami; »znotraj« ni ničesar, mišljenje je kolektivna, družbena dejavnost (Hartley, 1996: 3) in kot tako vselej vpeto v diskurzivne boje.

Če govorimo o objektivnosti kot cenzuri, se moramo vprašati, kaj objektivnost cenzurira, kaj izključuje, čemu preprečuje, da bi postalo vidno. Na prejšnjem primeru smo videli, da je ena od stvari, ki jih objektivnost cenzurira, razmerje med medijskim diskurzom in vednostjo, sproducirano s strani dominantnih diskurzov. Medijski diskurz škandalizira pojave klasične,

²³ Odgovornost je tu v narekovajih, ker pomeni odgovornost do namišljenih idealov, ne konkretnih družbenih razlik, napetosti in konfliktov, kar je pomen odgovornosti v kontekstu teorije umeščenih vednosti.

²⁴ »A prav v tem je je instanca "cenzure", kakor specifično deluje v buržoazni družbi: ta cenzura namreč deluje na ravni samih pogojev za "svobodno izražanje" – cenzura je tu pred izražanjem, ne po njem, kakor v predmeščanskem položaju.« (Močnik v Marx, 1985: 14)

predmoderne cenzure, da prikrije cenzurno delovanje objektivnosti. Na splošno lahko rečemo, da se v sodobnih množičnih medijih skozi objektivnost cenzurirajo tiste vednosti, ki razkrivajo naravo delovanja postopkov medijskega diskurza ali pa poskušajo izzvati oziroma narediti vidne skrite predpostavke ideologije objektivnosti. Objektivnost se zmeraj sklicuje na splošnost, delovanje v splošnem interesu. A iz splošnega interesa so izključene vse tiste vednosti, ki bi, če bi se uveljavile, izničile same predpostavke objektivnosti. (Močnik v Marx, 1985: 19) To so vednosti, pridobljene s parcialnimi pogledi s pozicij označenih, ki smo jih prej imenovali umeščene vednosti.

Poglejmo si še dva primera cenzorskega škandala. *Novinarji pod pritiski kapitala* je naslov članka v Delu, ki tematizira razmerje med mediji in kapitalom. (Piano, 2003: 4) Novinar o pritiskih kapitala na medije zapiše: «Če so še pred leti avtonomno in profesionalno novinarstvo najbolj ogrožali pritiski iz centrov politične in ekonomske moči, ga zadnje čase čedalje bolj ogrožajo pritiski delodajalcev v medijskih hišah – torej uprave in lastniki. V ozadju je seveda kapital.» (Piano, 2003: 4) V citirani izjavi lahko preberemo dve samoumevni, a napačni predpostavki. Oblast nima svojega centra in ni sila, ki bi jo zavestno uporabljala neka določena skupina ljudi. Pozornost, ki jo medijski diskurz posveča pritiskom »centrov moči«, prikriva mikrofiziko oblasti (Foucault, 1991). Za razliko od klasične cenzure, kjer se je cenzuriralo v skladu z zavestnimi interesi²⁵, tistih, ki si domišljajo da imajo oblast v svoji posesti, cenzura objektivnosti ne deluje zavestno, kot interes. Je le posledica nezmožnosti tematiziranja položaja medijev v družbi, ki je vpisan v paradigmo nedolžne, odmaknjene objektivnosti. Kljub naivnemu opisu oblastnih razmerij v nadaljevanju članka naletimo na lucidno izjavo, ki se dotakne enega poglobitnih problemov svobode tiska in govora: »Novinar ali urednik se tistim, ki mu režejo kruh in od katerih je eksistenčno odvisen, veliko teže upre kot pritiskom kakšnega lokalnega političnega ali drugega veljaka.« (Piano, 2003: 4) Ta izjava povzame bistvo svobode medijev, ki deluje znotraj okvirov ekonomskega nasilja. Čeprav je tu ekonomsko nasilje spet omenjeno v kontekstu pritiskov konkretnih »oblastnikov«, je poudarek pravilen. Ekonomski mehanizmi, znotraj katerih delujejo mediji, sicer ne sankcionirajo medijev in ne določajo vsebine medijskih tekstov, določajo pa njihove eksistenčne okvire. Povedano drugače, ekonomsko nasilje ne ukazuje; če se ne držimo pravil igre preprosto ne moremo preživeti (Močnik v Marx, 1985: 13), kot nam pove tudi metafora o rezanju kruha.

²⁵ Takšna cenzura se nikoli ni obnesla, tako v časih absolutizma kot socializma. Upor medijev in bralstva proti klasični cenzuri, ki je bil pomemben del režimskih sprememb v Sloveniji, dokazuje, da lahko simbolno nasilje deluje le če je neopazno, oziroma ni dojet kot nasilje (Bourdieu, 1994b). Seveda pa je pogoj, da klasična cenzura postane problematična, uveljavitev ideologij osvoboditve.

Ekonomsko nasilje je tisto, ki ustvarja realne socialne razlike v družbi svobode in formalne enakosti in simbolno nasilje v imenu objektivnosti, katerega izvajalci so tudi mediji, skozi zanikanje ohranja razlike in z njimi družbeno neenakost.

Tudi naslednji primer cenzorskega škandala se ukvarja s cenzorskimi učinki razmerja med kapitalom in mediji. V članku v Delu z naslovom *Okrnjena avtonomija uredništva* piše: »... predlog, da odgovornega urednika imenuje uprava in ne več nadzorni svet (NS), pomeni, da odgovorni urednik postaja neposredno odgovoren upravi, s tem pa je ukinjena simbolna razmejenost med poslovnim in novinarskim delom družbe,« in »prav tako pa predlog ... ne določa natančne razmejitve med upravo in uredništvu«. (Kajzer, 2003a: 2) V teh izjavah se kaže zaskrbljenost medijskih akterjev nad povečanim vplivom kapitala in lastnikov na medijsko poročanje, a poudarek je napačen. S poudarjanjem vloge lastništva pretiravata tako medijska samokritika kot medijska kritika. Kapitalski odnosi kot taki ne določajo in ne morejo določati medijskega diskurza. Medijski diskurz v trenutni, objektivni obliki, v največji meri določajo prav diskurzivni postopki in mehanizmi objektivnosti in vednost dominantnih diskurzov. Postavljanje poudarka na odnose med upravo in uredništvom sugerira, da bi bilo avtonomno, od uprave ločeno uredništvo neodvisno tudi od diktata dominantnih diskurzov. Pravi problem medijev je ravno v očitni totalitarizaciji, ki je medijem ne vsiljujejo lastniki ali kapital, temveč dominantni ekonomsko-sociološko-psihološki diskurz, zmes neoliberalizma, pragmatizma, »realpolitike« in behaviorizma. Mediji pritiske kapitala dojemajo kot grožnjo svoji neodvisnosti in objektivnosti, a je ravno obratno. Ravno diskurzi, ki trenutno dominirajo slovenski javni prostor, poudarjajo in se ohranjajo skozi empirizem, realizem in objektivnost. Objektivnost v medijih se s prevlado pozitivističnih diskurzov še okrepi in pridobi na moči, tako da težava medijev ni v izgubi objektivnosti, ki naj bi jo povzročali pritiski kapitala. Težava je ravno v sami objektivnosti, ki ima nevarne družbene in politične učinke. Objektivnost pomaga vzdrževati sistem gospostva, ki ni neposredno vezan na kapitalizem, saj kapitalizem lahko obstaja tudi v manj brutalnih in krutih oblikah kot je neoliberalizem. Po drugi strani je dominacija trenutno dominantnih diskurzov odvisna ravno od ideologije objektivnosti, vsemogočnega pogleda, realizma in empirizma. Kapitalizem lahko trži in prodaja karkoli in medijski teksti v kapitalistični družbi bi bili lahko napisani na ogromno različnih načinov in imeli ogromno različnih vsebin. A vseeno se ob preučevanju medijskih tekstov pokažejo določene konvencije, ki uravnavajo tekste. Da bi razumeli te konvencije se jih je treba lotiti na diskurzivno-tekstualni ravni, ekonomska analiza nam o tem, zakaj so medijski teksti ravno takšni kot so in ne drugačni (čeprav bi lahko bili drugačni v identičnih ekonomskih

razmerah) ne pove ničesar. Delovanje medijev lahko spoznamo le s preučevanjem diskurzivno-oblastnih razmerij, v katerih nastajajo in krožijo medijski teksti.

Če strnemo ugotovitve in opažanja v zvezi s cenzorskimi škandali, lahko ugotovimo, da so cenzorski škandali reakcije na poskuse klasične cenzure. Skozi brezvsebinski, prazni, nedolžni formalizem objektivnosti se uveljavlja neka nova cenzura, ki nosi pečat novih, mračnih oblik gospostva, ki jih lahko zaslutimo v totalitarnosti in nekritičnosti medijev, ki so posledice cenzure objektivnosti. Objektivnost skozi cenzorske škandale cenzurira tako, da se pretvarja, da je cenzurirana. S odločnim uporom proti stari cenzuri vzpostavlja videz svobodnosti medijev in obenem vzpostavlja novo, sofisticirano in prikrito cenzuro. Ta nova cenzura deluje skozi pravila, vendar ne zahteva njihovega brezpogojnega uboganja. Objektivnost le zariše meje (pri čemer imajo glavno vlogo ravno cenzorski škandali), znotraj katerih je mogoče mišljenje in komunikacija in predpiše načine, na katere oboje poteka. Pravila zahtevajo od diskurzov le, da jih upoštevajo, priznavajo njihov obstoj in so v razmerju do njih. Tako dosledno uboganja kot kršenje teh pravil ohranja diskurzivni režim, ki generira ta pravila, saj tako pokornost, kot upor lahko obstajata le v odnosu do pravil. Dokler se kršenje pravil dogaja na enak način kot uboganje, se še vedno gibljemo znotraj istega diskurzivnega režima. Zato moramo kritiko medijev izvajati izven meja medijskega diskurza in z drugačnimi diskurzivnimi postopki.

5.2. Klasični škandal

Klasični škandal se, za razliko od cenzorskega, ukvarja z »izvenmedijsko« realnostjo. Je reakcija na odstopanja, nepravilnosti v družbenem redu na splošno, največkrat na sporne dejavnosti znotraj politične ali ekonomske institucionalne ureditve. Značilen primer klasičnega škandala je recimo medijska obravnava sporne porabe sredstev Aids fundacije Robert. V Delu je bil objavljen članek *Kandidirala na račun zasvojenecv* (Praprotnik, 2003: 2), ki se ukvarja s to temo. V njem piše: «Opozorili so nas, da je Aids fundacija Robert ... ostala brez strokovnih sodelavcev. Njen direktor Karel Lipič jih je namreč pretekli teden odpustil, češ da so bili leni. Odpuščeni pa pravijo, da se za vsem skupaj skriva njihovo opozarjanje na nenavadno porabo sredstev fundacije. Ta je, recimo, financirala predvolilno kampanjo županske kandidatke Evite Leskovšek, kot ustanoviteljici fundacije pa so ji za nagrado izplačali tudi trikrat po 750 tisoč tolarjev bruto, torej dobra 2.2 milijona.» (Praprotnik, 2003: 2) Kot škandalozno je v tem primeru dojeta financiranje in nagrajevanje zaposlenih, ki krši ustaljena pravila. Škandal se

torej ukvarja z ohranjanjem reda, a to delovanje je večplastno. Skozi razkrivanje in pozive na kaznovanje odstopanj od reda, ohranja osnovne predpostavke družbenega reda, ki jih ima za samoumevne in jih nikoli ne problematizira. Klasični škandal dojema družbeni red kot popoln in kaznuje odstopanja. Ideološka funkcija klasičnega škandala je ravno v prikazovanju družbenega reda kot popolnega (spremembe reda samega niso potrebne, le korekcije, ko pride do kršitve pravil) in obenem v obljubi popolnega reda, ko bodo vsi škandali razkriti in vse anomalije v redu izbrisane. Tukaj smo ideološki učinek škandala poimenovali katarza. Pomeni obljubo in upanje na red, očiščen vseh kršitev in anomalij. Vzrok kršenj reda je skozi škandal prikazan kot sebičnost ali moralna pokvarjenost posameznikov, se pravi so vzroki anomalij psihologizirani in individualizirani. Takšno diskurzivno delovanje zakriva strukturno povezavo med kršenjem in ohranjanjem reda. Klasični vsebini škandaloznih poročil sta recimo korupcija in odpuščanje. Obe sta strukturno nujni za reprodukcijo kapitalistično-demokratske družbene ureditve. Z drugimi besedami, kapitalizma ni brez mase brezposelnih in ni demokracije brez korupcije²⁶. Škandal prikazuje red, kot da ta lahko obstaja brez kršitev. Kršitve reda so prikazane kot stranski učinki in ne kot strukturni pogoji delovanja in reprodukcije reda. S tem se ohranja zaupanje v red in ustvarja upanje, da bodo korupcija, brezposelnost, finančne goljufije nekoč dokončno premagane in bo red popoln. Po eni strani je škandal torej utopični tip naracije, po drugi pa skozi vsako razkrito kršitev reda opozarja na upravičenost in pomembnost le tega. Čeprav klasični škandal zbuja vtis politične progresivnosti ali radikalnosti (posebej škandali v Mladini, ki površnemu bralcu in bralki zbujejo vtis, da dejansko napadajo obstoječo družbeno ureditev), je naracija klasičnega škandala izjemno konservativna. Škandal bralstvu namreč sporoča, da bo ravno dosledno upoštevanje in uboganje reda tisto, kar bo dokončno pregnalo in uničilo »stranske učinke« reda. V političnem poročanju lahko to zasledimo v tekstih, ki za korupcijo krivijo tranzicijo in pomanjkanje demokratske tradicije in vidijo rešitev v doslednem upoštevanju demokratskih institucij in pravil igre (čeprav ravno ta generirajo korupcijo, klientelizem ipd.), ali v napovedih, da bo določen zakon zmanjšal ali preprečil določeno kriminalno dejavnost (čeprav že od Foucaulta (1984) naprej vemo, da je smisel zakonov v nadzorovanju in discipliniranju, ne v preprečevanju kriminala). Klasični škandal ni kritika reda, čeprav tako deluje. Navidezna kritika je diskurzivni učinek škandala, ki ohranjanju reda nadene videz kritike in s tem prikrije povezanost družbenega reda in medijskega poročanja. Kritika družbenega reda bi morala prikazati strukturno povezanost

²⁶ Tukaj ne bomo šli predaleč v ekonomsko ali politično teorijo. Poenostavljeno rečeno, brezposelnost ohranja kapitalistični red, ker ustvarja konkurenco na trgu delovne sile ("če ti kaj ni všeč, lahko greš, sto jih čaka na tvojo službo"), korupcija pa demokratski red, čemur smo lahko pričali v vseh demokratskih državah.

družbenega reda in anomalij, česar škandal ne naredi. Ne samo, da ni kritičen, škandal ima regenerativno funkcijo (Baudrillard, 1999: 26). Škandal red »napada« s stališča temeljnih predpostavk tega reda. Kar se kaže kot medijska kritika družbe, je regeneracija reda, v kateri se napadajo kršitve reda, ki so definirane glede na ključne (in skrite ter samoumevne, se pravi ideološke) predpostavke družbenega reda. Klasični škandal regenerira družbeni red, prav tako ga regenerira tudi kršenje pravil (kot smo videli že na prejšnjih primerih cenzorskega škandala). Obe regeneraciji se dogajata prikrito in hkrati zbudjata vtis, da delujeta subverzivno.

5.3. Obrambni škandal

Tretji tip škandala je obrambni škandal. Do obrambnega škandala pride, ko je medijski diskurz (in dominantni diskurzi, za katere medijski diskurz deluje kot metadiskurz) soočen s subverzivnim diskurzom. Subverzivni diskurz pomeni kolektivni diskurz, ki je množica izjav in vednosti konkretnega družbenega subjekta, ki se zaveda svoje družbene umeščenosti in govori s konkretne družbene pozicije. Takšni diskurzi so dominantnim nevarni, kadar delujejo izven predpostavk objektivnosti in občega dobrega in kadar želijo s svojo heretično vednostjo prodreti v medije. Obrambni škandal, kot namiguje že njegovo poimenovanje, je način obrambe temeljnih predpostavk in vednosti dominantnih diskurzov ter njihovih diskurzivnih mehanizmov, kot so objektivnost, nevtralnost, realizem, resničnost, pragmatičnost... Subverzivni diskurzi delujejo skozi drugačne diskurzivne mehanizme, ki predstavljajo grožnjo, ker lahko dominantne diskurzivne mehanizme relativizirajo in jim s tem odvzamejo univerzalno in absolutno veljavo. Če diskurzivni postopki in mehanizmi, ki so na delu v medijih, prenehajo biti samoumevni, postanejo vidni, čemur se poskuša medijski diskurz za vsako ceno izogniti.

Za obrambo pred subverzivnimi diskurzi medijski diskurz uporablja različne metode diskreditacije, od katerih smo jih nekaj že obravnavali. Te metode so med drugim označevanje vednosti subverzivnih diskurzov za subjektivno blebetanje, ideološko zaslepljenost, fanatizem, ekstremizem, zaroto interesnih lobijev... Večino teh metod lahko opazimo v odzivu revije Demokracija na mirovniško gibanje. V tej številki sta posvečena mirovniškemu gibanju dva članka. Prvi, z naslovom *Mirovniki*, se začne neposredno: »Zagovarjanje miru in nenasilja ni kakšna izjemna in redka moralna vrlina, temveč nekaj povsem samoumevnega.« (Makarovič, 2003: 9) S tem umesti problem na področje morale (ne politike) in samoumevnega. Se pravi prizadevanje za mir je v redu, »toda pojavljajo se tudi situacije, kjer nekaterih ciljev, ki izhajajo iz naših najvišjih vrednot, med katerimi je tudi mir, **ni mogoče** doseči z nenasilnimi

sredstvi.« (Makarovič, 2003: 9, poudaril P. K.) Vrednote veljajo za nekaj svetega in samoumevnega in o vrednotah se ne razpravlja. Se pravi, vojna in mir v tem kontekstu nista stvar politike, ampak vrednot, morale in če je politika relativna (politične cilje se da doseči tako ali drugače), je morala absolutna in zahteva vojno, če je to potrebno. Z umestitvijo diskurza o vojni na področje morale poteka obramba pred *političnim* diskurzom mirovništva, ki o vojni govori politično in se ne zateka k samoumevnostim. Značilno je, da je citirana izjava podana tudi kot povzetek članka v mastnem tisku. Pokaže se moč medijev, ki je ravno v umeščanju v kontekste (debata o NATO se dogaja v kontekstu varnosti, o vojni v kontekstu morale) in načine razpravljanja, ki zagotavljajo taktično prednost vednostim dominantnih diskurzov. V izjavi smo poudarili besedi »ni mogoče«; tu gre za diskreditacijo opozicije s stališča realizma. Dosledno mirovništvo preprosto ni mogoče, ni v skladu z realnostjo. Ko beremo naprej se ta obsodba potrdi: «(mirovniki, op. a.) izjavijo, da je vsaka uporaba sile vredna obsodbe, kar bi pomenilo, da uporaba vojaških sredstev preprosto ni dopustna. To je pojav, ki bi ga **lahko označili** kot absolutno mirovništvo.« (Makarovič, 2003: 9, poudaril P. K.) Dodajmo: ne lahko, ravnokar ste ga označili. In oznaka absolutno mirovništvo ima konotacijo, ki svari pred ekstremizmom. Po logiki objektivnosti je tisti, ki ni v skladu z realnostjo²⁷ že potencialen ekstremist. Če si pa upa še javno govoriti in politično delovati, o ekstremizmu ne more biti več dvoma. V članku lahko preberemo jasno obsodbo absolutnega mirovništva v treh točkah: «Takšno absolutno mirovništvo namreč (1) ignorira druge civilizacijske vrednote, kot so svoboda ali človekove pravice (2) je politično pristransko na škodo demokratičnih sistemov; in (3) pripomore k izbruhom in/ali nadaljevanju vojn.« (Makarovič, 2003: 9) Se pravi mirovniške predpostavke so v nasprotju s temeljnimi civilizacijskimi vrednotami. Tu vidimo kako daleč gre obramba predpostavk dominantnih diskurzov, kako megalomanska in patetična lahko postane, ko svoje predpostavke razglaša za osnove civilizacije. Mirovnike razglasi za sovražnike svobode, človekovih pravic in celo za krivce za vojne. V percepciji dominantnih diskurzov, krivdo za vse zlo na svetu nosi ravno neznanje, fanatizem, nepoznavanje ali zavračanje realnosti (na kratko: nepristajanje na temeljne predpostavke dominantnih diskurzov), iz katerih se porajajo terorizem, vojne, lakota, bolezni... Ključna ideološka gesta in evangelij dominantnih diskurzov je konec ideologij (Bell v Chomsky, 1997: 28-32), ki bo svetu prinesel mir in blagostanje, ko bodo vsi sprejeli odrešujoči zakrament pozitivizma, realizma in pragmatičnosti, združenih v objektivnem pogledu. V imenu

²⁷ Seveda to velja za realnost, kot jo določa objektivnost sama skozi diskurzivne postopke realizma. Zapovedana "moralna drža" v skladu s to realnostjo je v zvezi z vojno nasprotje "absolutnega mirovništva", neke vrste "relativno mirovništvo", ki priznava situacije, ko je treba poseči po vojni in nasilju, skratka pragmatizem.

neutravnosti se kasneje mirovniko obtoži pristravnosti: »drug problem absolutnega mirovništva je, da ima politično izrazito pristravnostne učinke«, ker je: «mirovniška sporočila mogoče slišati in upoštevati le v demokracijah.» (Makarovič, 2003: 9) Tu gre za politično naivno ločevanje sveta na nedemokratskega in demokratskega. V tej percepciji si je nedemokratski svet sam kriv za svojo bedo in nerazvitost, čeprav iz teorije vemo, da je ravno nerazvitost in nedemokratskost »tretjega sveta« strukturni pogoj za blagostanje in demokracijo »razvitega sveta«²⁸. Delovanje mirovnikov upošteva to strukturno povezanost, delujejo namreč v razvitem svetu, da bi dosegli spremembe v nerazvitem. A ker objektivni pogled preprečuje videnje te povezanosti, je delovanje mirovnikov razglašeno za pristravno in nesmiselno. Mirovništvo je prikazano kot paradoksnost početje: s prizadevanjem za mir naj bi bilo vzrok za vojno. Podan je tudi neprepričljiv primer: »Pravočasen vojaški poseg zahodnih zaveznikov bi lahko takrat preprečil drugo svetovno vojno, toda želja po tem, da bi se izognili vsaki vojni, je končno pripeljala k izbruhu najhujše vojne do tedaj. Dobrega pol stoletja kasneje so iste zahodne sile pod vplivom zelo podobnih mirovnikov dopuščale večletno nadaljevanje vojne v Bosni in pokole nedolžnih civilistov.« (Makarovič, 2003: 9) Zmešnjava je popolna. Delovanje »grassroots« mirovniških gibanj, ki so načelno proti vsaki vojni, se izenači z delovanjem uradne politike, ki povzroča in ohranja vojne in od katere se mirovniki vedno distancirajo, pri tem pa se pozabi na moralo in vrednote z začetka članka. V medijski percepciji so mirovniki krivi za vojne, ker ne priznavajo upravičenosti vojne. Oziroma, pravi (neekstremistični, realistični...) mirovniki so za vojno.

Drugi članek se imenuje *Mirovniški paradoks*. V njem se na začetku skonstruira mirovniško gibanje kot gibanje nasilnih huliganov, nato je iz tega konstrukta izpeljan naslednji sklep: «pisana množica skupin, ki so si nadele oznako »mirovniki« ... za načelo svojega delovanja postavljajo očitno paradoksnost stališče, da se je treba za mir bojevati z vsemi sredstvi, tudi z nasiljem če je treba.» (Kocjan, 2003: 11) Takšna trditev je nenavadna, saj smo v isti reviji nekaj strani prej lahko prebrali, da se je za ohranitev najvišjih civilizacijskih vrednot, med katere sodi tudi mir, potrebno bojevati tudi z nasiljem. Stališče mirovniškega gibanja je ravno nasprotnost, zavzema se za gandhijevsko politiko pasivnega odpora, za nasilje na mirovniških shodih skrbi policija. Obsodba mirovništva kasneje postane še bolj bizarna: «Še bolj **sprevrženo** se zdi mirovništvo, ki so se ga v okviru projekta Živi ščit v zadnjih nekaj tednih šli samooklicani mirovniki«. (Kocjan, 2003: 11, poudaril P. K.) Ob pomanjkanju političnih ali

²⁸ Bolj podrobno o tem piše Frank (1998).

teoretskih argumentov se spet znajdemo pri moralni obsodbi, izrečeni z brutalnostjo vaškega župnika. Kasneje lahko opazimo še neko specifično obliko diskreditacije heretičnih diskurzov, teorijo zarote: «tako Moroviča kot Marnovo so pri vsem skupaj bolj kot mirovniški motivi vodili njuni lastni interesi. Nekaj dni sta se namreč lahko brezplačno pojavljala v medijih, hkrati pa sta s plačanim poročanjem ... za nekatere naivne medije finančno pokrila svoj »izlet« v Irak.«. (Kocjan, 2003: 11) Tu gre za iskanje vzrokov političnega delovanja v psihologiji (želja po dobičku in medijski pozornosti) in individualizacijo kolektivnega političnega delovanja, s čimer se politično delovanje reducira na delovanje v partikularnih interesih posameznikov. Z vsem skupaj se zakrije politični pomen mirovništva, kolektivna narava mirovniškega gibanja in diskreditira vednost, ki izziva predpostavke dominantnih diskurzov.

6. NEKAJ NEODGOVORJENIH VPRAŠANJ, DVOMOV IN ZAMETEK TEORIJE USTVARJALNIH PROCESOV

Ob pisanju sem opazil, da se mi fokus izmika. Značilnosti, ki sem jih skozi leta študija novinarstva opazil tako v medijskem diskurzu kot v akademskem diskurzu o medijih, samoumevnosti, ki sem jih želel teoretizirati ob zaključku tega študija, so se izkazale za mnogo širše, zakoreninjene in dlje segajoče, kot sem predvideval. Značilnosti ideologije objektivnosti lahko najdemo v vseh diskurzih, ki določajo naše dojemanje realnosti. Ker je bilo za teoretiziranje objektivnosti potrebno iti izven meja medijskega diskurza in pokukati tudi na področje diskurzov, ki jih imenujem dominantni, je nastala zelo splošna teorija. Nikakor si ne domišljam, da so štirje obravnavani načini proizvodnje vednosti edini ali sploh ključni za razumevanje delovanja medijskega diskurza, so le osnutek, vaja v teoriji medijev. Vprašljivo je, glede na naravo ustvarjalnega procesa (h kateri se bom vrnil kasneje), če so ključni, »dominantni«, se pravi določujoči diskurzivni postopki, sploh dostopni spoznanju, ali, podobno kot nezavedno, uspešno cenzurirajo in onemogočajo svojo teoretizacijo.

Za razliko od večine tekstov dominantnih diskurzov so predpostavke teksta pred nami, kot sta pozoren bralec in bralka verjetno že ugotovila, eksplicitne. To ne pomeni, da ga včasih ne zanese na področje samoumevnosti, čeprav je bilo vse pisanje neskončen trud, da se to ne bi zgodilo. Motivi teksta so sledeči: tesnoba ob medijskem triumfu realizma, katerega ideološki učinek je, med drugim, samoumevnost vojne, zaskrbljenost ob totalitarnosti medijev, ki jo povzroča ideologija ene resnice, nezadovoljstvo ob le navideznem pluralizmu medijskih tekstov, ki zakriva izključevanje diskurzov depriviligiranih družbenih skupin ter razočaranje nad medijsko nekritičnostjo. Delo, ki ga berete, je poskus kritike diskurzivnih postopkov, ki omogočaja, producirajo in vzdržujejo takšno stanje. Na nekaterih mestih so tudi nakazani *načini* subvertiranja takega stanja, a le na točkah, kjer to logično sledi iz same teorije. Političen program tega dela je poskus medijske teorije, ki ne izhaja iz enakih predpostavk kot medijski diskurz sam in si poskuša zamisliti medijski diskurz brez objektivnosti.

Upam da bralcev in bralk ne bosta preveč zmotila shematičnost in determinističnost teksta. Sta namreč namerni potezi. Dialektika, nasprotja in protislovja znotraj medijskega diskurza so omenjena, a jih sama analiza le delno upošteva. Pretvarjamo se, da je diskurzivni režim

objektivnosti popoln. Deloma zaradi omejenih možnosti in dometa tega dela, deloma pa zato, da se skozi prikazovanje režima objektivnosti kot totalnega bolj nazorno prikaže nevarnosti in pasti objektivnosti, ki so nevidne zato, ker je objektivnost samoumevna, se pravi »popolna« (o upravičenosti objektivnosti se ne sprašuje). Vprašanje, kako biti bolj objektivni, tu zamenja vprašanje, kako ne biti objektivni, a vseeno uveljaviti neko vednost kot resnico. Se pravi ne iščemo neke »prave« resnice izven objektivnosti, temveč raziskujemo mogoče subverzivne taktike, ki bi lahko uveljavljale umeščene vednosti kot resnice v diskurzivnih bojih. Neodgovorjeno ostaja vprašanje, kaj bi za diskurzivni prostor pomenilo sprejetje večih, enakovrednih resnic. Za zdaj lahko odgovorimo le: pustimo se presenetiti. Medijski diskurz brez objektivnosti bi kritično poročanje šele omogočal, nikakor pa ne zagotavljal. Diskurzivne postopke kritičnega poročanja je treba šele odkriti, oziroma, bolje rečeno, treba je ugotoviti ali se sploh da zavestno vplivati na diskurzivne postopke, ali je treba počakati, da nas diskurzivni postopki »zgrabijo«. Ali je sploh mogoč prostor diskurzivnega delovanja, ki ne upošteva uradnih vednosti in do njih nima nikakršnega odnosa ali razmerja? Kajti videli smo, da se red ohranja ne samo z uboganjem, temveč tudi s samim priznavanjem obstoja reda, z opredeljevanjem do pravil, in z nasprotovanjem pravilom. Na našeta vprašanja pričujoči tekst ne odgovarja, a dosežek je že, da se sploh zastavljajo.

Poleg idej, ki so bile namen in motiv tega dela, se je ves čas »spontano« pojavljala še neka druga ideja, ki pred začetkom pisanja ni bila povsem domišljena in se je izoblikovala šele skozi pisanje in popravke za nazaj. To idejo bom poimenoval teorija ustvarjalnega procesa. Izvira iz ugotovitve, da ideologija ni nekaj, kar »od zunaj« pritiska na človeka, ampak ravno obratno. Ideologija je notranja sila, tisto, kar delovanje šele omogoča, ga vzpodbuja in nagraduje z užitek. Iz takšnega pojmovanja ideologije sledi, da so poskusi pobega ali postavljanja izven ideologije nesmiselni in naivni. Zato sem ob pisanju naredil še eksperiment. Nisem si domišljal, da se mi ideje porajajo same od sebe, da delujem iz neke kreativnosti, ampak sem se podal v discipliniran ustvarjalni proces, v katerem se nisem obremenjeval z navdihom in podobnim, ampak sem pisanje vzel kot vsakodnevno delo, ne kot nekaj, kar se počne, ko imaš inspiracijo. Eksperiment je pokazal, da ni razlike med discipliniranim pisanjem in pisanjem po navdihu, vsaj sam je nisem opazil. Navdal me je z zadovoljstvom (še enim od mnogih ideoloških učinkov – bi si lahko za naslednji projekt vzeli še bolj heretično tezo: čustva kot ideološki učinki?), saj potrjuje mojo hipotezo, da diskurzivni režimi učinkujejo na vse enako,

da so avtorji posameznih tekstov (tako novinarskih kot drugih) med seboj prosto zamenljivi²⁹ in da so kreativnost, talent in podobno le iluzije, ki prikrivajo neznosno spoznanje, da smo ujeti v mreže diskurzov. Osebni slog tekste sicer razlikuje, a te razlike so naključne (slog se, tako kot pisava, več ali manj izoblikuje mimo volje posameznika) in z vidika diskurza nebitvene, vse dokler se teksti producirajo znotraj diskurzivnih pravil in skozi diskurzivne mehanizme.

Pojmovanje ustvarjalnega procesa kot golega vnašanja besed v kode diskurzivnega režima je narekovalo tudi samo strukturo dela, ki je opredeljena z rigidno shemo in togimi strukturami poglavij, ki so bila napisana v tempu dveh strani na dan. V odpovedi kreativnosti so se skrivale najpomembnejše tukaj zapisane ugotovitve. Mogoče se ravno v ustvarjalni disciplini in strogih pravilih (ki ne smejo biti samoumevna, ampak zastavljena v skladu s političnim programom, ki motivira določen tekst) skriva subverzija dejavnosti, ki jih ideološko označuje kreativnost? Iz začetnih kritičnih vzgibov do togosti pravil novinarskega pisanja je, skozi teoretiziranje teh pravil, začela rasti fascinacija nad taktično učinkovitostjo diskurzivnega režima objektivnosti, ki povsem dominira trenutne diskurzivne boje. Ali bi, v imenu taktične učinkovitosti in družbene priznanosti, tudi heretični diskurzi morali prevzeti tako stroga pravila svoje formacije? Ali bi lahko ob tem še ostali heretični, ali je morda ravno rigoroznost pravil tisto, ne glede na obliko teh pravil, zaradi česar imajo trenutno dominantni diskurzi totalitarne družbene učinke? Z drugimi besedami, če objektivnost nadomestimo z enako strogim in natančnim sistemom diskurzivnih pravil in mehanizmov, obstaja nevarnost, da le dobimo neko novo, drugačno objektivnost, ki bo imela podobne družbene učinke. A če se objektivnosti upremo s kaotičnostjo, stopimo v polje umetnosti, kjer vlada kreativnost z vsemi svojimi ideološkimi učinki, ki spet ohranjajo obstoječi red. Takšni paradoksi so še en razlog za moj ambivalenten odnos (ki niha med fascinacijo in zgroženostjo) do objektivnosti in dominantnih diskurzov na splošno, ki znajo predvideti upor proti sebi in ga že vnaprej vključiti v proces svoje reprodukcije.

²⁹ Seveda je treba upoštevati, da je za pisanje določenih tekstov potrebna določena izobrazba, se pravi upeljevanje v določen diskurzivni režim.

SEZNAM LITERATURE

Althusser, Louis (2000) Izbrani spisi. Ljubljana: Založba /*cf

Baudrillard, Jean (1999) Simulaker in simulacija. Popoln zločin. Ljubljana: ŠOU, Študentska založba

Bourdieu, Pierre (1994a) Distinction: a social critique of the judgement of taste. Oxford: Polity Press

Bourdieu, Pierre (1994b) Language and symbolic power. Cambridge: Polity press

Bourdieu, Pierre (2001) Na televiziji. Ljubljana: Krtina

Chomsky, Noam (1997) Somrak demokracije. Ljubljana: Studia Humanitatis

Elridge, John (ur.) in drugi (1995) Glasgow media group reader: volume 1: news content, language and visuals. London, New York: Routhledge

Fish, Stanley (1994) There's no such thing as free speech and it's a good thing, too. New York, Oxford: Oxford University Press

Fiske, John (1997) Reading the popular. London, New York: Routhledge

Foucault, Michel (2001) Arheologija vednosti. Ljubljana: Studia Humanitatis

Foucault Michel (1984) Nadzorovanje in kaznovanje. Ljubljana: Delavska enotnost

Foucault, Michel (1991) Vednost, oblast, subjekt. Ljubljana: Krt

Foucault, Michel (1998) Zgodovina norosti v času klasicizma. Ljubljana: Založba /*cf

Frank, Andre Gunder (1998) *ReOrient: global economy in the Asian age*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California press

Gledhill, Christine, Stuart Hall (ur.), Peter Hamilton, Henrietta Lidchi in Sean Nixon (2000) *Representation: cultural representations and signifying practice*. London: Sage, Milton Keynes: The Open University

Haraway, Donna (1999) *Opice, kiborgi in ženske: reinvenčija narave*. Ljubljana: Šou, Študentska založba

Hartley, John (1996) *Popular reality: journalism, modernity, popular culture*. London: Arnold

Hočevar, Tone (2003) Berlusconi govori o političnem preganjanju. *Delo*, 22. 4., str. 28

Hojnik, Žarko (2000) Težja pot do azila. *Delo*, 15. 11., str. 9

Jež, Boris (2003) Tito pred windowsi?. *Sobotna priloga*, 15. 3., str. 7

Kajzer, Rok (2003a) Okrnjena avtonomija uredništva. *Delo*, 17. 4., str. 2

Kajzer, Rok (2003b) Zamrznili operacijo Ščit. *Delo*, 18. 4., str. 2

Kocjan, Aleš (2003) Mirovniški paradoks. *Demokracija*, 13, str. 11

Luthar, Breda (2001) Oslepljeni in ohromljeni od objektivnosti. V: Petković, Brankica (ur.) *Mit o zmagi levice: mediji in politika med volitvami 2000 v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut

Makarovič, Matej (2003) Mirovniki. *Demokracija*, 13, str. 9

Marx, Karl (1985) *Cenzura in svoboda tiska*. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS, Univerzitetna konferenca ZSMS

Philo, Greg (ur.) in drugi (1995) Glasgow media reader: volume 2: industry, economy, war and politics. London, New York: Routhledge

Piano, Brane (2003) Novinarji pod pritiski kapitala. Delo, 19. 4., str. 2

Praprotnik, Rok (2003) Kandidirala na račun zasvojencev. Delo, 11. 8., str. 2

Rotar, Braco (1981) Govoreče figure: eseji o realizmu. Ljubljana: Univerzum

Veyne, Paul (1998). So Grki verjeli v svoje mite?: esej o konstitutivni imaginaciji. Ljubljana: Založba / *cf

